

PRIKAZ PREVENTIVNOG PROGRAMA «MODIFIKACIJA PONAŠANJA PUTEM IGRE - MPPI» I REZULTATA EVALUACIJE PROGRAMA

Antun Ilijaš

Centar za socijalnu skrb Zagreb

Gordana Daniel

SOS, Dječje selo Hrvatska, Zagreb

Tatjana Hip

Dječji dom, SOS dječje selo Lekenik

Andreja Rogar

Psihijatrijska bolnica Vrapče

Nebojša Budanovac

SAŽETAK

Osnovni cilj ovog rada je predstaviti osnovna obilježja preventivnog programa «Modifikacija ponašanja putem igre-MPPI» (u daljnjem tekstu Program «MPPI»), kroz prikaz ciljeva, sadržaja i oblika rada. Nadalje, cilj je prikazati rezultate nekoliko evaluacijskih istraživanja usmjerenih provjeri učinkovitosti programa «MPPI» u sprečavanju maloljetničke delinkvencije i negativnog uspjeha u školi.

Program «MPPI» je program namijenjen prvenstveno radu s djecom i mladima, ali i s njihovim roditeljima. Usmjeren je na detekciju, prevenciju i izvaninstitucionalni tretman djece osnovnoškolske dobi, koja iskazuju jedan ili više oblika poremećaja u ponašanju, kao i djece iz obitelji s poremećenim odnosima.

Primarni cilj Programa «MPPI» je izgradnja pozitivnog vrijednosnog sustava i stavova, korištenjem igre kao osnovnog oblika rada s djecom. Na taj način nastoji se prevenirati i ukloniti razne modalitete društveno neprihvatljivog ponašanja koji pridonose nastanku i progresiji kriminaliteta djece i mladih. Program «MPPI» je osmišljen kao skup sadržaja i metoda ciljanih podizanju kvalitete odrastanja i sazrijevanja djece, kao i stvaranju okruženja u kojem mogu razviti i korisno upotrijebiti svoje potencijale na socijalnom, emotivnom i kognitivnom planu, te formirati svoje osobne stavove i vrijednosti.

Provođenje svih programskih aktivnosti sustavno se prati i evaluira s ciljem održavanja kvalitete, unapređenja i daljnjeg razvoja programa, kao i njegove modifikacije prema potrebama ciljane grupe korisnika.

Osim kontinuiranog monitoringa provedeno je i nekoliko evaluacijskih istraživanja kojima se željelo utvrditi koji su efekti i rezultati provedbe programa na same korisnike-djecu i njihove roditelje. Drugi dio ovog rada sadrži rezimirane prikaze do sada provedenih istraživanja u programu «MPPI».

Ključne riječi: Program «MPPI», poremećaji u ponašanju, maloljetnici, prevencija

1. UVOD

Nastao s ciljem preveniranja kriminaliteta djece i mladih, Preventivni program «Modifikacija ponašanja putem igre - MPPI» osmišljen je kao

skup određenih sadržaja i metoda ciljanih podizanju kvalitete odrastanja i sazrijevanja djece, kao i poticanju sadržajnijeg i kompetentnijeg roditeljstva.

Program «MPPI» se kontinuirano provodi od 1992. godine. Na samom početku provodio se samo u nekoliko osnovnih škola zagrebačke četvrti Peščenica, dok je danas njegovo područje primjene znatno prošireno. Program se tijekom godina sadržajno i konceptualno prilagodio, kako novim teorijsko praktičnim spoznajama iz područja rada s djecom i mladima, tako i potrebama ciljane grupe. U nastavku navodimo neke od tih značajki Programa «MPPI»:

- osim učenika iz osnovnih škola s područja Peščenice, od 1999. god. u Program su uključeni i učenici iz tri osnovne škole u gradu Zaprešiću;
- na temelju iskustava Programa «MPPI» nastalo je još nekoliko sličnih projekata koji su se provodili 1998. godine u dvije škole na Trešnjevci, a 1999. godine u dvije škole na području Novog Zagreba;
- osnovni programski sadržaji rada s djecom i njihovim roditeljima prošireni su dodatnim sadržajima koji uključuju rad s nastavnicima i školskim stručnim suradnicima. Ti potprogrami se provode na području Međimurske županije (Čakovec, Bjelovar, Varaždin);
- tijekom desetogodišnjeg perioda **preko 1000 djece** u dobi između 8 i 14 godina (od kojih je većina uključena u grupni rad zbog evidentiranih poremećaja u ponašanju), te njihovih obitelji, sudjelovalo je u Programu. Od tog broja samo je **1.5% djece** kasnije evidentirano kao počinitelji kaznenih djela;
- na kraju svake školske godine vrši se evaluacija rada, koja zajedno s povratnim informacijama dobivenim od uključene djece, njihovih roditelja i nastavnika ukazuje na njihovo zadovoljstvo, i na pozitivne efekte programskih sadržaja i primijenjenih metoda rada. Većina smetnji u ponašanju je reducirana ili uklonjena, a školski je uspjeh zamjetno popravljen;
- od početka provedbe u programu «MPPI» je aktivno sudjelovalo i radilo preko 200 studenata, apsolventata i budućih stručnjaka - socijalnih pedagoga, socijalnih radnika, psihologa i pedagoga. Oni su kao grupni i individualni voditelji stjecali dragocjena iskustva praktičnog rada i na taj način širili i nadopunjavali teoretska znanja stečena tijekom školovanja;
- u akademskoj godini 1996/97, grupa studenata je za priručnik "Modifikacija ponašanja putem igre" dobila je Rektorovu nagradu. Isti priručnik, u proširenom i izmijenjenom izdanju, objavljen je 1998. godine i postao je dio stručne literature za studente socijalnog rada i socijalne pedagoge.

Iako je neupitan pozitivan značaj postojanja i primjene preventivnih programa kojima se nastoji

smanjiti i ukloniti opasnost javljanja i progresije kriminaliteta djece i mladih na području određene lokalne ili šire društvene zajednice, potrebno je sustavno i ciljano istraživati efekte i učinkovitost programskih sadržaja. Iz tih je razloga i program «MPPI» bio u fokusu nekoliko istraživačkih projekata. Prije prikaza rezultata tih istraživanja osvrnuti ćemo se na neka pojmovna određenja i teorijske pristupe koji predstavljaju relevantnu znanstvenu i teorijsku osnovu te određuju smjernice cjelokupnog programa «MPPI». Sam program «MPPI» biti će prikazan prema svojim osnovnim značajkama.

1.1. Poremećaji u ponašanju

Kraći pregled najučestalijih definicija poremećaja u ponašanju daje sliku raznolikosti koncepta i pozicija sa kojih se pokušalo prodrijeti u bit ove pojave.

- DSM-III (Diagnostic and statistical manual of mental disorders, APA, 1987) i revidiranoj verziji DSM-IV (1996), poremećaje u ponašanju ("conduct disorders") definira kao "repetitivne i perzistentne obrasce ponašanja (koji traju 6 mjeseci i duže) kojima se krše osnovna prava drugih ljudi ili društvene norme i pravila; to je ponašanje ozbiljnije od običnih dječjih i adolescentnih nepodopština.
- Kako navodi Uzelac (1994, prema Tasić, 1994), termin poremećaji u ponašanju podrazumijeva ponašanje koje se znatnije razlikuje od uobičajenog ponašanja većine mladih određene sredine, ponašanje koje je štetno i/ili opasno kako za osobu koja se tako ponaša, tako i za njenu okolinu, te ponašanje koje zbog toga iziskuje dodatnu stručnu i/ili širu društvenu pomoć radi njezine uspješne socijalne integracije. U svakom slučaju, glavni sadržaj tog termina čine "značajnije razlike od uobičajenog ponašanja većine mladih dotične sredine", izvedenog iz pojma socijalne (društvene) devijantnosti, pa svoj puni smisao dobiva tek u odnosu prema većinskom prosjeku. Prosjek ovdje predstavlja uobičajeno ponašanje većine mladih dotične sredine, a poremećaj u ponašanju očito samo negativno devijantno ponašanje.

Prilikom usporedbe ponašanja djeteta s ponašanjem njegovih vršnjaka (Wincott, 1980, prema Tasić, 1994) svatko će oklijevati pri proglašavanju njegovog ponašanja 'nenormalnim', upravo zbog postojanja velikog broja varijacija u 'normalnom' pa i u očekivanom ponašanju. Wincott 'normalno' dijete opisuje kao ono koje umije upotrijebiti bilo koje ili sva sredstva što ih je priroda dala da bi se obranilo od tjeskobe i nepodnošljivih sukoba. S

druge se strane 'nenormalnost' očituje u ograničenosti i krutosti djetetove sposobnosti da upotrijebi ta sredstva.

Svako "devijantno neprihvatljivo ponašanje" djeteta moguće je svesti na jednu od tri razine koje, koristeći poznatu klasifikaciju Ch. Bühler, navodi Uzelac (1989):

1. razina: obuhvaća ponašanje što ga uobičajeno nazivamo nediscipliniranim. Prvenstveno je riječ o nepoštivanju ili remećenju pisanih ili nepisanih pravila ponašanja u školskim prostorijama ili školskim situacijama. Za ponašanje na toj razini u pravilu je karakteristična tzv. lakša etiologija. Iskustva pokazuju da takva ponašanja može uspješno razriješiti svaki nastavnik ili bilo koji drugi stručni radnik škole na "licu mjesta" koristeći pri tome životno iskustvo i opća pedagoška znanja. Devijantna neprihvatljiva ponašanja na toj razini su najučestalija i ne predstavljaju osobite teškoće ni samom djetetu, ni društvenoj zajednici;
2. razina: prepoznajemo je u tri različite varijante:
 - a) učestalo ponavljanje kod istog djeteta jednog te istog oblika devijantnog ponašanja s prve razine koji sam po sebi nije osobito zanimljiv, osim ako se učestalo ne ponavlja,
 - b) naizmjenično javljanje različitih oblika devijantnog ponašanja s prve razine, koji također sami po sebi ne bi bili zanimljivi, ako ih ne ispoljava jedno te isto dijete,
 - c) pojava jednog jedinog oblika devijantnog ponašanja koji, bilo po težini uzroka, uvjeta ili povoda koji su mu prethodili, bilo po težini samog fenomena ponašanja, ili po posljedicama takvog ponašanja, iziskuje dodatnu stručnu pažnju koja premašuje mogućnosti nastavnika ili drugih stručnih radnika škole. Devijantno ponašanje na toj razini ima karakter poremećaja u ponašanju.
3. razina se odnosi na najteže oblike devijantnog ponašanja koje ima obilježja antisocijalnog ili pak autoagresivnoga. Takvo ponašanje, razumljivo, u pravilu je vezano za izuzetno "tešku" etiologiju, kako u pogledu dugotrajnog djelovanja nepovoljnih etioloških elemenata tako i zbog njihovog intenziteta, zbog toga što je uvijek riječ o nepovoljnom djelovanju spleta različitih etioloških elemenata, u pravilu bio-psiho-socijalnog karaktera, što srećom nije uvijek slučaj s oblicima ponašanja na prethodne dvije razine.

Međutim, Tasić (1994) ističe da je "stručna i šira društvena pozornost usmjerena i na oblike ponašanja koji sami po sebi nemaju obilježja devijantnosti, no učestalost njihova ispoljavanja vrlo često predstavlja prilično pouzdan indikator prob-

lema u ponašanju čiji karakter upućuje na postojanja poremećaja u ponašanju koji su, pak, preteča budućih delinkventnih oblika ponašanja. Toj skupini ponašanja pripadaju razne manifestacije tzv. psihotičnih poremećaja (tikovi, mucanje, grickanje noktiju), zatim svi oblici ponašanja od plašljivosti, povučenosti, potištenosti, plačljivosti, preko nemarnosti (lijenosti), nezainteresiranosti (dosade), rastresenosti, razmaženosti, nametljivosti, nediscipliniranosti za vrijeme nastave, prkosa, do laganja, verbalne i fizičke agresivnosti, neopravdanih izostanaka s nastave, bježanja od kuće, druženja s osobama asocijalnog ponašanja, skitnje i krađa."

Budanovac (1997), navodi da poremećaji u ponašanju predstavljaju pojavu koja proizlazi iz na mnoge načine uvjetovane neuklopljenosti pojedinca u moralne i zakonske norme i okvire društva, a manifestira se kroz nepoštivanje i ugrožavanje tih normi i okvira. Stoga svako društvo koje nastoji ostati konzistentno s vlastitim proklamiranim ustrojstvom pokušava iznaći koncepte kojima bi objasnilo etiologiju, omogućilo predikciju razvoja i fenomenologije, te pronašlo načine za prevenciju i "tretiranje" takvog ponašanja.

1. 2. Osvrt na teorije o etiologiji poremećaja u ponašanju

Pri pokušaju objašnjenja etiologije poremećaja u ponašanju, većina autora polazi od tzv. linearnog načina razmišljanja, koji govori da svaka posljedica mora imati uzrok, koji može biti više ili manje složen, ali bez iznimke u vremenskom kontinuumu prethodi posljedici, u ovom slučaju manifestiranoj fenomenologiji.

Premda su ideje o monokauzalnosti u današnje vrijeme uglavnom odbačene, i dominira multikauzalni pristup, osnove neslaganja autora koji se bave ovom problematikom još uvijek se pretežno odnose na udio pojedinih čimbenika, koji se nalaze negdje u prošlosti pojedinca, a utječu na razvoj oblika poremećaja u ponašanju koji se manifestiraju sada i ovdje.

Paris (1993, prema Budanovac, 1996) dijeli rizične činitelje koji dovode do poremećaja ličnosti na biološke, psihološke i sociološke, zaključujući da biološki činitelji nisu sami odgovorni za razvoj poremećaja u ponašanju. Oni su vjerojatno potreban, ali ne i dovoljan uvjet za razvoj poremećaja i ograničavajući su činitelj za tip poremećaja koji se može razviti kod pojedinca.

Postoji niz autora koji najvažnije etiološke činitelje traže u odnosu djeteta s roditeljima, u obiteljskoj sredini, u interakciji djeteta i obitelji, te u varijablama odgoja.

Prema Reidu i Pattersonu (1991), mnoštvo varijabli kao što su socijalni i ekonomski stresovi, temperament djeteta, povijest obitelji, te problemi mentalnog zdravlja roditelja utječu na razvoj antisocijalnog ponašanja, ali efekti tih činitelja su posredovani intenzitetom u kojem sistematski ometaju ili koče proces dnevne socijalizacije djeteta. Od svih navedenih činitelja koji, po autorima, sudjeluju u procesu kondicioniranja djeteta, vjerojatno je najvažniji njegova obitelj. U prvim fazama razvoja, glavne determinante procesa socijalizacije trebale bi biti u interakciji djeteta i obitelji; kasnije, u proces se uključuju i varijable koje se odnose na učitelje, vršnjake i druge osobe. Čak i kasnije, kada dijete više vremena provodi izvan kuće, utjecaj roditelja je snažan. Prema ovim autorima, antisocijalno ponašanje je obrazac ponašanja koji se uči, potkrepljuje i održava putem socijalnih interakcija. Kratočki i Kratočki (1990) iznose stajalište da dijete u obitelji uči o kulturi, razvija osobine ličnosti, formira karakter i upoznaje se s moralom.

Rezultati istraživanja koje je provela McCord (1979, prema Budanovac, 1996), a koje se odnosilo na utjecaj varijabli obiteljske atmosfere na kasnije kriminalno ponašanje, potvrdili su da ponašanje roditelja ima značajan utjecaj na kasnije ponašanje djece. Predikcije kriminaliteta u odrasloj dobi utemeljene na poznavanju obiteljske atmosfere pokazale su se točnijima od predikcija utemeljenih na kriminalnim dosjeima maloljetnika. Varijable koje su se odnosile na karakteristike roditelja i odgoj djece objašnjavale su oko 30% varijance u predikciji broja osuda za imovinske i krvne delikte. Najutjecajniji prediktori bili su nadzor djeteta u obitelji, ljubav majke prema djetetu i konflikt između roditelja.

Alsaker (1995, prema Budanovac, 1996) iznosi kako do problema u socijalizaciji može doći ukoliko činitelji socijalizacije (obitelj, škola, vršnjaci, mediji...) nisu dovoljno snažni, tj. ukoliko se njihove reakcije ne doživljavaju povezanima uz negativno ili pozitivno potkrepljenje; kada su različiti činitelji u kontradikciji; kada postoji "double bind" komunikacija, kod koje roditelji ili druge za dijete važne osobe govore jedno a ponašaju se drugačije; kada su činitelji u konfuziji u pogledu pravila komuniciranja s adolescentom; kada važni činitelji socijalizacije (npr. roditelji) gube svoju ulogu, odnosno moć utjecaja, a ne zamjenjuju ih ekvivalentni činitelji; kada činitelji izabrani od strane pojedinca ne prenose odgovarajuća pravila, ili kada ih prenose, ali u krivo vrijeme (npr. prerano za psihofizički razvoj djeteta). Pored toga, socijalizacija ovisi o sposobnosti pojedinca da prepozna pravila i norme, njegovoj osjetljivosti na zahtjeve koji se postavljaju, stupnju u kojem pojedinac ima potrebu

da se konformira prema normama. Do problema dolazi kada je pojedinac neosjetljiv na pravila, što je obično karakteristika eksternaliziranih poremećaja, ili kada je previše osjetljiv na zahtjeve i ne može udovoljiti idealu, što je čest slučaj kod internaliziranih problema.

Međutim, za razliku od autora koji korijene ponašanja koje se manifestira u sadašnjosti smještaju isključivo u prošlost, javljaju se i autori koji ukazuju na to da je problematika etiologije povezana koliko sa uvjetovanošću i obrascima ponašanja pojedinca koji potječu iz prošlosti, toliko i s načinom na koji pojedinac u sadašnjem trenutku doživljava svoju realnost, svoje mogućnosti izbora, te ishode koje mu njegovo ponašanje može donijeti u budućnosti, kao i načinima na koje okolina u sadašnjem trenutku percipira pojedinca, i na temelju svojih očekivanja utječe na njegovo ponašanje.

Vrlo zanimljiv korak u istraživanju subjektivnog prostora djeteta i njegovog doživljaja vlastite realnosti učinila je Tasić (1994), koja utvrđuje pojedine karakteristike djetetovog doživljaja komunikacije s roditeljima koji najbolje diskriminiraju djecu s poremećajima u ponašanju od djece koja nemaju takvih problema; u to ulaze teme razgovora između djece i roditelja (djetetovi stavovi i razmišljanja, uvjerenja, osjećaji, prijatelji, slobodno vrijeme, problemi, svakodnevni događaji), načini razgovaranja (lako izražavanje mišljenja), ravnopravnost i međusobno uvažavanje, podržavanje i razumijevanje članova obitelji, neke od reakcija roditelja na nepoželjno ponašanje djeteta (razgovor o postupcima i objašnjavanje pogrešaka), otvorenost komunikacije s ocem i majkom te odbijanje komunikacije od strane roditelja.

1.3. Prevencija poremećaja u ponašanju

Prevencija (lat. Praeventio, 4. – preduhitriti, preteći) je smišljena društvena akcija koja se najčešće očituje i prepoznaje kroz svoje specifične dijelove.

Prevenciju u području rada s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju dijelimo u tri osnovne razine: primarnu, sekundarnu i tercijarnu.

U primarnu prevenciju poremećaja u ponašanju ubrajaju se sve aktivnosti usmjerene na najširu društvenu zajednicu s osnovnim ciljem ublažavanja djelovanja faktora delinkventnog ponašanja preko općih, posebnih i pojedinačnih mjera (pri čemu je jedan od zadataka primarne prevencije obuhvatiti što je moguće širu populaciju). Te su aktivnosti raznolike – od edukacija i radionica za djecu i roditelje o temama kao što su komunikacija, kvalitetan odgoj, emocionalna inteligencija; preko tribina i okruglih stolova na kojima se govori o ak-

tualnim problemima društva koji utječu na mlade – ovisnosti, zlostavljanje djece, organizirani kriminal i sl.; preko medijskih kampanja namijenjenih senzibiliziranju i osvještavanju šire društvene zajednice za navedenu problematiku; pa sve do edukacije samih edukatora za kvalitetniji stručni rad s djecom i mladima, kao i rješavanja socijalnih, zdravstvenih, odgojnih i drugih teškoća užih skupina i pojedinaca.

U sekundarnu prevenciju poremećaja u ponašanju ubrajaju se aktivnosti usmjerene na jednu specifičniju skupinu djece i mladih (kao i njihovih obitelji i edukatora) – to su djeca i mladi koji već manifestiraju određene oblike rizičnog ponašanja, ili žive u uvjetima rizičnim za razvoj neprihvatljivih oblika ponašanja. Ove su aktivnosti orijentirane na detekciju te skupine djece i mladih, učenje socijalnih vještina, promjenu ustaljenih asocijalnih i antisocijalnih oblika ponašanja, širenje modela ponašanja i usmjeravanje na pozitivne vrijednosti. Izvode se u pravilu u manjim grupama ili individualno, i za razliku od aktivnosti primarne prevencije, koje često nisu kontinuirane već jednokratne, u najvećem broju slučajeva aktivnosti sekundarne prevencije odvijaju se kroz duže vremensko razdoblje.

Tercijarna prevencija poremećaja u ponašanju prije svega se odnosi na prevenciju recidivizma – djecu i mlade koji su već počinili delikt ili manifestiraju neki od težih oblika rizičnih ponašanja (narkomanija, alkoholizam i sl.), koji su ih već doveli u poziciju da budu unutar nekog oblika tretmana, nastoji se spriječiti da ponove to ponašanje. U tercijarnu prevenciju ubraja se tretman u specijaliziranim institucijama, vaninstitucionalne sudske odgojne mjere, ali i postpenalni prihvati, odnosno posttretman.

Sekundarna i tercijarna prevencija, (ili prevencija u užem smislu), mogu se gotovo izjednačiti s pojmom tretmana.

Bašić i Žižak (1992) navode da možemo razlikovati nekoliko podjela tretmana na subsustave ili subtretmane:

1. U odnosu na sredinu u kojoj se tretman provodi, razlikujemo izvaninstitucionalni, poluinstitucionalni i institucionalni tretman;
2. U odnosu na dominantnost primijenjenih metoda, razlikujemo psihološki, pedagoški, socijalni, medicinski, penalni i pravni tretman;
3. U odnosu na dužinu trajanja tretmanskog procesa, razlikujemo kratkotrajne (intenzivne), adaptirane i dugotrajne tretmane;
4. U odnosu na strukturu odnosa među osobama u tretmanu, razlikujemo grupni, kombinirani i individualni tretman.

Izvaninstitucionalni tretman se odvija u prirodnoj sredini, a uključuje one oblike i načine rada koje je u takvoj sredini moguće realizirati. U pravilu se predviđa za onu djecu i mlade s poremećajima u ponašanju kod kojih poremećaji nisu jako složeni, niti fiksirani (dugotrajni) i kod kojih porodica kao etiološki faktor nije dominantna, ali je karakter djetetovog ili maloljetnikovog problema takav da zahtjeva intervenciju određenih stručnjaka kroz određeno vremensko razdoblje.

Poluinstitucionalni tretman je oznaka za tretmanski proces koji se realizira kao kontinuirana dnevna aktivnost u posebno određenim ustanovama. Predviđen je za one slučajeve djece i mladih s poremećajima u ponašanju koji su dovoljno intenzivni, dugotrajni i složeni da ih porodica i maloljetnik ne mogu prevladati bez svakodnevne sustavne stručne pomoći u određenom vremenskom razdoblju.

Institucionalni tretman se odvija u posebno uređenim pedagoško-socio-kulturnim uvjetima života, a najčešće internatskog tipa. Namijenjen je dijelu populacije kod kojih poremećaji u ponašanju duže traju, intenzivniji su i složeniji, uvjetovani kako strukturom ponašanja i ličnosti samog djeteta ili maloljetnika, tako i neadekvatnostima najrazličitijih tipova u užoj i/ili široj socijalnoj sredini, što rezultira potpunim izdvajanjem iz te sredine kroz određeno vremensko razdoblje.

U nastavku slijedi prikaz programa "Modifikacija ponašanja putem igre -MPPI", kao jednog od mogućih načina izvaninstitucionalnog tretmana, koji je po svojim osnovnim ciljevima, sadržajima i načinima rada ima značajke programa sekundarne prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.

2. PREVENTIVNI PROGRAM "MODIFIKACIJA PONAŠANJA PUTEM IGRE"

Program "Modifikacija ponašanja putem igre" je program pravovremene detekcije, sekundarne prevencije i izvaninstitucionalnog tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju.

Opći cilj cjelokupnog Programa je podizanje kvalitete odrastanja i sazrijevanja djece, kao i poticanje sadržajnijeg i kompetentnijeg roditeljstva.

Osnovni cilj rada s djecom uključenom u Program je izgradnja njihovog vrijednosnog sustava i stavova, usvajanje socijalnih vještina kroz "igru", kao i stvaranje okruženja u kojem djeca mogu razviti i korisno upotrijebiti svoje potencijale.

Program predstavlja model eklektičkog, sveobuhvatnog teorijsko – spoznajnog pristupa u radu s pojedincem i grupom. Objedinjujući i primjenjujući teorijske i iskustvene sadržaje socijalnog rada, psihologije, defektologije, sociologije i drugih društveno humanističkih znanosti poštuje se princip jedinstvenosti i različitosti svake pojedine osobe s kojom se radi. Metode i tehnike koje se koriste kombinirane su iz različitih terapijskih pristupa, prije svega gestalt terapije, realitetne terapije, transakcijske analize, kibernetike psihoterapije, i drugih pristupa.

Program je osmišljen na takav način, da otvara širok prostor za moguće modifikacije na temelju povratnih informacija. Na taj način, od svojeg početka evoluirao je i mijenjao se iz godine u godinu, odgovarajući neprestano zahtjevima djece i odraslih s kojima se radilo i osoba koje su provodile rad.

Svrha Programa ostvaruje se kroz više specifičnih oblika rada s djecom i njihovim roditeljima. Temeljni oblik rada s djecom je grupni rad, a primjenjuje se još individualni i savjetovani rad. Značajan je i rad s roditeljima koji obuhvaća roditeljske sastanke i individualno savjetovanje prilikom posjeta obitelji.

U narednim poglavljima opisana su obilježja svakog od ovih specifičnih oblika rada u okviru Programa.

2.1. Grupni rad

FORMIRANJE I SASTAV GRUPE

Prilikom odlučivanja o uključenju svakog jedinog djeteta u program "MPPI" prate se slijedeći kriteriji:

1. Dijete mora biti učenik osnovne škole na kojoj se odvija grupni rad
2. Dijete pokazuje neke oblike smetnji u ponašanju kao na pr.:
 - neprimjereno ponašanje u školi (neopravdano izostajanje s nastave, ometanje nastave, veliki broj negativnih ocjena)
 - neprihvatljivi oblici ponašanja (agresivnost, krađa, pušenje, konzumiranje droga i alkohola)
 - ostali oblici ponašanja koji su prepoznati kao problematični (hiperaktivnost, visok stupanj introvertiranosti itd.)
3. Dijete odrasta u obitelji s poremećenim odnosima
4. Dijete iskazuje izražen interes za pohađanje grupe

Prema ovim kriterijima, u formiranju grupe sudjeluju školski pedagog (ili drugi stručni suradnici) i razrednici. Razlika u kronološkoj dobi djece

koja su članovi iste grupe smije biti najviše jedna godina. Grupa obično broji 8-12 (maksimalno 15) članova, uz dva voditelja.

Rad grupa odvija se u matičnoj osnovnoj školi učenika koji su članovi grupe, u nekoj od školskih učionica. Vrijeme rada prilagodeno je nastavi i učeničkom rasporedu. Grupa se sastaje jednom na tjedan, a grupni susret traje dva školska sata.

CILJEVI GRUPNOG RADA NA PROGRAMU MPPI

Ciljevi rada grupa na programu MPPI definirani su kao:

1. Ciljevi postavljeni za svaku pojedinu grupu
2. Individualni ciljevi za svako dijete iz grupe

1. Ciljevi postavljeni za svaku pojedinu grupu

Nakon mjesec dana rada grupe izrađuje se okvirni izvedbeni plan za grupu s dijelom planiranih sadržaja u tijeku školske godine. U taj se plan ugrađuju ciljevi rada prema obrazovnim razdobljima, kako za rad s grupom djece, tako i s roditeljima.

Konkretni ciljevi rada svake pojedine grupe određuju se prema željama i potrebama grupe i pojedinaca, a odnose se na postizanje takvih promjena koje će djeci omogućiti uspješnije funkcioniranje u odnosu na sebe, druge i na okolinu. Ovi ciljevi proizlaze iz općih ciljeva programa.

Neki od specifičnih ciljeva rada grupa su slijedeći:

- usmjeravanje članova grupe na aktivno sudjelovanje u radu
- stvaranje okruženja za razvoj grupnih procesa: upoznavanje i povezivanje grupe, stvaranje identiteta grupe, stvaranje i osnaživanje grupne kohezije, razvoj grupne dinamike, proces rastanka;
- razvoj interakcije grupe i pojedinca: poticanje na uočavanje i razumijevanje značenja grupne pripadnosti i rezultata koji se postižu radom u grupi, uočavanje međusobnih razlika i sličnosti i razvijanje svijesti o tome, razvoj kvalitetnije komunikacije unutar grupe, učenje zadovoljavanja osobnih potreba unutar zajednice bez sukoba, ukazivanje na potrebu prihvaćanja pravila i normi društva uz poštivanje vlastite individualnosti, učenje odgovarajućih oblika ponašanja u konfliktnim situacijama, tolerancije i suradnje;

2. Individualni ciljevi za svakog člana grupe

Individualni ciljevi koje voditelji nastoje postići u grupnom i individualnom radu s djecom, kao i u radu s njihovim obiteljima i nastavnicima, temelje se na spoznajama o djetetu, uvidu u njegovo funk-

cioniranje u kontekstu grupe, u obiteljskoj i školskoj sredini.

Ovdje su navedeni neki od mogućih ciljeva individualnog rada s djetetom:

- razvoj pozitivne slike o sebi i svojim mogućnostima
- razvoj pozitivne slike o drugima
- razvoj osjećaja odgovornosti za svoje postupke i ponašanja
- prepoznavanje vlastitih sposobnosti, interesa, želja i izbora
- razvijanje sposobnosti snalaženja u novim situacijama
- razvoj sposobnosti komunikacije sa vršnjacima, nastavnicima i roditeljima
- prepoznavanje djetetove uloge u obitelji, ukazivanje na obiteljske vrijednosti i njihovu važnost
- razvoj socijalnih vještina
- razvoj kreativnosti
- razvoj samostalnosti, samopouzdanja i veće neovisnosti u skladu s kronološkom dobi
- rješavanje vlastitih problema u okviru obitelji
- aktivnije sudjelovanje u obrazovnom procesu i učenje kako učiti
- zadovoljavanje potrebe za zabavom

Naravno, specifični ciljevi u radu s grupom i s pojedinim djetetom brojni su i podložni procesu modifikacije, u zavisnosti od zamijećenih aktualnih problema i voditeljeve procjene prioriteta u radu.

METODE I SADRŽAJI GRUPNOG RADA U PROGRAMU MPPI

Program MPPI pruža mogućnost primjene raznolikih sadržaja rada i njima odgovarajućih metoda. Neke od njih su:

a) IGRA

Već iz punog naziva Programa – “Modifikacija ponašanja putem igre” - vidljivo je da je osnovna metoda grupnog rada s djecom - **igra**.

Igra, kao aktivnost, jedan je od zasigurno najboljih oblika posrednog učenja, budući je učenje usko povezano sa zabavom. Djeca osnovno školske dobi najviše vremena provode u igri, što implicira da im je to najbližija, najdraža aktivnost. Stoga su kreatori MPPI programa pošli od pretpostavke da je putem igre moguće djeci približiti odgojno-obrazovne sadržaje, motivirati ih za određene aktivnosti, pružiti širi izbor modela ponašanja, upoznati ih bolje same sa sobom i sa svijetom koji ih okružuje – najkraće rečeno, dopuniti odgojno-obrazovnu funkciju škole na jedan, djeci prihvatljiv način, is-

tovremeno djelujući u smjeru prevencije i tretmana društveno neprihvatljivog ponašanja.

Igre koje se koriste u grupnom radu s djecom prilagođene su njihovoj kronološkoj dobi i sadržajno različite: od interakcijskih igara svih kategorija, igara za poticanje grupne povezanosti, grupne dinamike, projektivnih igara, itd.

Kroz igru se radi na razvoju djetetovih intelektualnih i fizičkih sposobnosti, upoznavanju i širenju djetetovog emocionalnog svijeta, te povećanju izbora djetetovog ponašanja. Svaka igra ima svoj specifični cilj, pažljivo uklopljen u širu temu cjelinu, područje na kojem se radi s djecom.

b) KRATKA TEMATSKA PREDAVANJA I GRUPNE DISKUSIJE

Tijekom grupnog rada, izvjestan broj sastanaka grupe posvećen je obrađivanju pojedinih tematskih cjelina. Voditelji pronalaze razne načine prilagođene uzrastu sa kojim rade kako bi na što zanimljiviji način približili određenu temu članovima grupe, potaknuli ih na razmišljanje, educirali ih i osvijestili njihova dotadašnja saznanja o toj temi.

Grupne diskusije vezane uz određene teme pokazale su se uspješnim oblikom grupnog rada, naročito za starije uzraste osnovnoškolske djece. Temeljna značajka grupnih diskusija je pružanje mogućnosti da svatko otvoreno iskaže svoje mišljenje u vezi bilo kojeg pitanja, da čuje mišljenje svih drugih, da sudjeluje u konstruktivnoj raspravi i eventualnom dogovoru. Voditelji grupe usmjeravaju i potiču diskusije; često ih i započinju, ali to nije pravilo.

Osim verbalnog, intelektualnog segmenta diskusije, koji se odnosi prije svega na poznavanje činjenica, stavove i sustave vrijednosti koje djeca iskazuju vezano uz temu o kojoj se govori, u grupnoj diskusiji do izražaja dolaze i oblici emocionalnog reagiranja, neverbalnog izražavanja, a isto tako i odnosi i pozicije djece unutar grupe, kao i stupanj suradnje i uvažavanja drugih.

U slučajevima da je na grupi potrebno obraditi neku temu o kojoj djeca imaju relativno nedovoljno spoznaja (ovisnosti, spolnost i sl.), voditelji primjenjuju pristup nedirektivne aktivne edukacije.

c) KREATIVNE TEHNIKE

Cilj primjene kreativnih tehnika ni u kojem slučaju nije samo razvijanje umjetničkih potencijala kod djece - naprotiv, to je samo jedan od ciljeva u kontekstu grupnog rada. Kod primjene kreativnih tehnika ne ocjenjuje se kvaliteta dječjih radova, već se sagledava njihovo simboličko značenje unutar svijeta svakog pojedinog djeteta. Isto

tako, one se koriste kao važan medij putem kojeg se djeci omogućuje lakše izražavanje stavova i osjećaja.

U programu MPPI najčešće korištene kreativne aktivnosti su:

- likovne aktivnosti -

U likovne aktivnosti koje se najčešće koriste u grupnom radu spadaju: slikanje, crtanje, modeliranje (s glinom ili glinamolom), rad s kolaž papirom, te isječcima iz novina.

Djeca su kroz likovno izražavanje u prilici da neverbalno, a opet jasno i prepoznatljivo, iskazuju svoj doživljaj svijeta, svojeg mjesta u svijetu, da izraze svoje emocije, kreativnost, da iznesu neku specifičnu poruku ili želju, predoče kroz materiju nešto što riječima ne mogu iskazati, predstave svoj talent, ili se jednostavno dobro zabave.

Likovni radovi na najrazličitije teme, npr. "Moja obitelj", "Moj simbol", "Emocije u glini", "Svijet za 10 godina", "Životni strip" i mnoge druge, pružaju voditeljima uvid u cijeli niz djetetovih intelektualnih i emocionalnih osobina. U izradi jednog likovnog djela može sudjelovati i cijela grupa, pa na taj način do izražaja dolazi kreativnost i sposobnost suradnje djece.

- scenske aktivnosti -

Od aktivnosti koje uključuju neki od oblika scenskih nastupa (ili glume), najrodnija tehnika koja se upotrebljava u radu s MPPI grupama je igranje uloga. Kroz ovu, inače primarno terapeutsku tehniku, djeca dobivaju priliku da se stave u ulogu nekog drugog, ili da glume sebe u nekoj specifičnoj situaciji, i na taj način stječu uvid u tuđe motive, ponašanja, poglede na svijet; mogu sagledati vlastito ponašanje kroz drugačiju prizmu (naročito ako njih glumi netko drugi), i naučiti drugačije oblike ponašanja. Ova, u svim svojim implikacijama izuzetno složena tehnika, idealna je u obrađivanju tema kao što su "Odnos s drugima", "Odnos između spolova", "Škola", te svim ostalim temama koje se bave situacijama u kojima do izražaja dolazi djetetovo ponašanje. Također, djeca imaju prilike razvijati svoju kreativnost u izboru i uživljavanju u razne modele i tipove ponašanja.

- pismeno izražavanje -

Djeca koja su članovi MPPI grupa pismenim se oblikom izražavanja koriste najviše u kontekstu drugih aktivnosti, prije svega u sklopu igara koje zahtijevaju pisanje ili prilikom obrađivanja pojedinih tematskih cjelina kao što su npr. "Moj najbolji prijatelj", "Idealna djevojka/dečko", "Ja za 10 godina", "Moj najsretniji/najtužniji događaj" i tome slično. Kroz ovaj način aktivnosti moguće je steći

uvid, između ostalog, u realnu obrazovnu razinu na kojoj se dijete nalazi (rječnik, gramatika, rukopis itd.), djetetovu kreativnost, sposobnost koncentracije, te apstraktnog razmišljanja.

d) RADNE AKTIVNOSTI

U radne aktivnosti koje se primjenjuju u radu s grupom ulazi pospremanje prostora, te uljepšavanje okoline.

Pripremanje i pospremanje prostora aktivnost je koja se odvija na kraju svakog rada grupe, budući da je potrebno prostoriju dovesti u stanje u kakvom je bila prije početka rada. Uljepšavanje okoline sezonska je aktivnost, koju grupa provodi u vrijeme npr. proljetnih radova, čišćenja školskog dvorišta, sadnje drveća i tome slično.

Ovakve radne aktivnosti imaju četiri osnovne svrhe: prva se odnosi na grupnu dinamiku i koheziju, koja se u ovakvim zajedničkim pothvatima razvija izuzetno brzo; druga svrha je uvid u radne navike i njihov razvoj, te uvid u sposobnost suradnje, spretnost i snalažljivost pojedine djece; treća svrha je razvijanje brige za okolinu kod djece; četvrta, koja najviše dolazi do izražaja kod sudjelovanja u većim akcijama kao što je uljepšavanje okoline, je integracija grupe u njenu društvenu sredinu.

e) TJELESNE AKTIVNOSTI

Tjelesne aktivnosti na grupi pojavljuju se kroz određene igre koje zahtijevaju kretanje, kroz vježbe razgibavanja, kroz sportske aktivnosti (košarka, nogomet, rukomet,), te kroz šetnje u prirodi. Sve ove aktivnosti prisutne su kako na redovnim sastancima grupe, tako i na grupnim izletima, naročito u godišnja doba kad je vrijeme pogodno za boravak na otvorenom.

Osim svoje zdravstvene vrijednosti, tjelesne aktivnosti također mogu imati veliku ulogu u razvoju grupne kohezije i dinamike, jer predstavljaju protutežu aktivnostima koje se odvijaju u zatvorenom prostoru, i zahtijevaju punu koncentraciju i intelektualni napor. Djeci, naročito mladim uzrastima, ovaj dio grupnog rada izuzetno je važan i kao motivacijski faktor. Naravno, uvijek ima djece koja se ne osjećaju dobro u tjelesnim aktivnostima, i izbjegavaju ih uz najrazličitije izgovore, što može biti pokazatelj smanjenog osjećaja vlastite vrijednosti. Takvu djecu se ne prisiljava na sudjelovanje, već im se omogućuje uključivanje u neku drugu aktivnost koja neće imati obilježja natjecanja, i gdje nitko na njih neće vršiti pritisak ako budu neuspješni (što im se vjerojatno često događa). To je jedan od načina integracije povučene djece u grupu.

Nekoje djeci sport je jedini način afirmacije u školi, pa im se kroz uspjeh na tom području može

približiti osjećaj uspješnosti u drugim aktivnostima, te ih dodatno motivirati za rad.

f) ZABAVNE AKTIVNOSTI

U sadržaju grupnog rada u programu MPPI predviđeno je da se djeca mogu povesti na izlete, u kino, kazalište, posjet muzejima, na bazen itd., uz obavezno odobrenje roditelja.

Djeca i voditelji dogovorno odlučuju (prema afinitetima) gdje žele ići na izlet, koji film žele pogledati i sl.

Tijekom školske godine, grupa ide na dva do tri izleta. Troškove izleta snose sami voditelji i djeca, pa i financijski faktor nije nevažan u planiranju.

Ovakvi zajednički izleti mogu biti izvanredan način za bolje upoznavanje djece, budući se u takvoj situaciji obično mnogo lakše otvaraju, i ponašaju prirodnije i nesputanije. Na jednom izletu, voditelji lakše uspostavljaju odnose s djecom te mogu doći do boljeg uvida u njihovo ponašanje nego na mnogo više grupnih susreta.

- VODITELJI GRUPNOG RADA S DJECOM -

Voditelji grupnog rada imaju izuzetno važnu i odgovornu ulogu u provedbi cijelog MPPI programa. To su studenti, apsolventi ili diplomirani stručnjaci iz područja socijalne pedagogije, socijalnog rada i psihologije. U program se uključuju uglavnom iz želje za radom sa djecom, iz potrebe za stjecanjem iskustva i stručnim usavršavanjem, te radi mogućnosti da tim putem izvrše obavezne prakse za stručne kolegije na fakultetima koje pohađaju. Njihov rad se redovno prati i supervizira, a u sklopu Programa omogućeno im je dodatno stručno educiranje i usavršavanje.

2.2. Individualni rad s djecom

Problemi u ponašanju kao i potrebe djece uključene u rad MPPI grupa ne sagledavaju se i ne tretiraju samo u kontekstu grupnog rada. Često se tijekom grupnog rada s djecom ukaže potreba za pojačanim, individualnim radom s pojedinim članom grupe. Za neku djecu pristup putem grupe možda i nije optimalan - nedostatak socijalnih vještina unutar grupe, pa čak i izbjegavanje sudjelovanja u bilo kakvim grupama može biti jedan oblik manifestiranja djetetovih problema. Pojedina djeca su u grupi marginalizirana i odbačena od drugih članova. Također, nekom će djetetu biti potrebno posvetiti mnogo više dodatnog vremena i pažnje, i to kako u smislu pomoći u učenju i savladavanju gradiva (što ne spada u sadržaj grupnog rada, a potrebno je zbog slabog predznanja djece), tako i u

smislu pružanja podrške u razvoju emocionalne sigurnosti i stabilnosti.

Za takvu će djecu individualni oblik rada biti mnogo primjereniji. Djecu za individualni rad izabiru voditelji grupnog rada po svojoj slobodnoj procjeni, ukoliko počnu očitovati probleme koje je potrebno tretirati takvim oblikom rada. Ako je grupa tek formirana, obično će biti potrebno nekoliko sastanaka, te barem jedan obilazak obitelji, kako bi se odredilo s kojom djecom će se raditi individualno.

Individualni rad provode vanjski suradnici, stručnjaci s područja društveno humanističkih znanosti.

2.3. Rad s roditeljima

Rad s roditeljima jedan je od najvažnijih aspekata i ključnih preduvjeta prevencije i tretmana poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Poznato je da roditelji svojim odgojnim postupcima u velikoj mjeri utječu na formiranje ličnosti i obrazaca ponašanja svojeg djeteta. Vrlo često oni svoju roditeljsku ulogu započinju nepripremljeni, posjedujući uglavnom znanja o odgoju koja su im prenijeli njihovi vlastiti roditelji. Mnogi se u toj ulozi snalaze uz mnoge uspone i padove, učeći na iskustvima drugih i vlastitim pogreškama; ali neki se i ne uspiju snaći. Djeca koja iskazuju probleme u ponašanju uglavnom su djeca ove druge skupine roditelja. To roditeljsko nesnalaženje u njihovoj ulozi može se očitovati na razne načine: od onih najekstremnijih i najočiglednijih, u vidu zlostavljanja i zanemarivanja djece, pa do onih suptilnijih, gdje je na prvi pogled sve u redu, ali kada se malo temeljitije upozna obiteljsko funkcioniranje i interakcija članova, na vidjelo izlazi niz problema kao što su: duboko nerazumijevanje roditelja za dijete, nedostatak otvorene i iskrene komunikacije, sputavanje i manipuliranje djetetom, te preslikavanje predrasuda i negativnih navika na dijete, itd.

Upravo iz tih razloga, rad s roditeljima od jednake je važnosti kao i rad sa samim djetetom, i kao takav, u programu MPPI provodi se kroz *roditeljske sastanke i posjete obiteljima*.

Sadržaje roditeljskih sastanaka izabiru i osmišljavaju grupni voditelji rukovodeći se interesima i željama samih roditelja, kao i ciljem da se kroz izabrane edukativne sadržaje i teme prezentirane u vidu radionica i predavanja prošire roditeljska saznanja o odgoju općenito, ali i u odnosu na specifična područja (sredstva ovisnosti, tehnike učenja, komunikacija).

Obilascima obitelji ostvaruje se programski cilj: upoznavanje grupnih voditelja s funkcioniranjem obitelji, njenim članovima, strukturom, obiteljskim

okruženjem, vrijednosnim sustavom, razinom kvalitete, sadržajnosti i adekvatnosti roditeljskog angažmana u odnosu na odgoj i školovanje djeteta, kao i definiranje eventualno prisutne problematike. Stečena saznanja o članovima obitelji i obitelji u cjelini predstavljaju okosnicu za usmjeravanje i planiranje sadržaja rada kako s roditeljima tako i s djecom tijekom cijele školske godine.

2.4. Ostale programske aktivnosti

Tijekom provođenja MPPI programa ukazala se potreba za proširivanjem oblika rada sa djecom na školama. Djeca koja su pohađala grupu željela su provoditi više vremena sa voditeljima grupa, bilo u individualnim razgovorima, bilo u interakcijskim igrama, ili u grupnim diskusijama. Međutim, i djeca koja nisu bili članovi grupe, preko priča onih koji su to bili, počela su iskazivati vrlo veliki interes za sudjelovanje u nekoj sličnoj grupi. Ove informacije brzo su se širile, i uskoro je zaista veliki broj djece počeo pokazivati takav interes. Budući da je broj članova grupe ograničen, a nije postojala mogućnost da se formira ni približno toliko broj grupa koji bi obuhvatio sve zainteresirane, voditelji grupa na nekim školama odlučili su pronaći oblik rada koji bi i ostaloj djeci pružio mogućnost da putem neformalnih razgovora traže rješenje za svoje probleme, da sudjeluju u igrama kakve su im opisivali njihovi prijatelji, članovi grupe, da kroz grupne diskusije i zanimljiva predavanja uče socijalne vještine, stječu znanja potrebna za život, ili se jednostavno dobro zabave u školi.

Tako su voditelji na pojedinim školama, u dogovoru i uz suglasnost školskih ravnatelja, nastavnika i pedagoga, osmislili Savjetovalište, Poštanski sandučić i Pano, kao aktivnosti kojima je i drugoj djeci na školi omogućeno korištenje sadržaja Programa MPPI.

2.5. Praćenje i evidencija realiziranih programskih aktivnosti

Kako bi se mogao uspješno pratiti rad s grupom i s roditeljima voditelji pismeno evidentiraju sva svoja zapažanja tijekom rada, bilježe podatke o ponašanju svakoga djeteta u grupi, o grupnom radu, aktivnostima i sl.

Praćenje rada odvija se na slijedećim razinama:

1. Individualno praćenje svakog pojedinog djeteta
2. Praćenje grupe kao cjeline
3. Praćenje obitelji svakog pojedinog djeteta
4. Praćenje djetetovog uspjeha u školi

Instrumentarij kojim se provodi praćenje rada i evidentiraju postignuti rezultati su:

1. Dnevnik rada (piše ga svaki voditelj grupe) u koji se upisuju: osnovni podaci o svakom djetetu i njegovoj obitelji, vodi se evidencija o dolascima i izostancima djece na grupu; definiraju planovi za rad grupe i za svako dijete; pišu izvještaji o radu grupe; upisuje komentar o svakom djetetu, postignutim rezultatima. Dnevnik sadrži i izvještaje o obilascima obitelji, roditeljskim sastancima, kao i osobna zapažanja voditelja.
2. Upitnik koji voditelji ispunjavaju na kraju svakog obrazovnog razdoblja, a sadrži podatke o školskom uspjehu (ocjene, opravdani i neopravdani izostanci), podatke o promjenama u obitelji i podatke o redovitosti dolazaka na grupu
3. Tabele uz pomoć kojih voditelji evidentiraju osnovne podatke vezane uz rad grupe, kontakte s roditeljima i rad savjetovališta
4. Mjesečni izvještaji voditelja grupa koji sadrži podatke o realizaciji grupnog rada, kao i realizaciji roditeljskih sastanaka
5. Godišnji-sintetički izvještaj koji pišu voditelji grupe na kraju školske godine, a objedinjuje numeričke i deskriptivne podatke o realizaciji svih programskih aktivnosti.

Osim gore navedenih načina evidentiranja i praćenja programskih aktivnosti provedeno je i nekoliko evaluacijskih istraživanja kojima se željelo utvrditi koji su efekti i rezultati provedbe programa na same korisnike-djecu i njihove roditelje. Evaluacijska istraživanja, kao relevantan aspekt rada na Programu provedena su po završetku programskih aktivnosti, odnosno školske godine. Provedena su od strane vanjskih suradnika, uglavnom psihologa, angažiranih od strane voditelja programa. Osim toga, evaluacija programa u vidu istraživanja utjecaja programskih sadržaja i metoda rada na određene aspekte ponašanja ili osobina uključene djece bila je predmetom diplomskih radova nekolicine grupnih voditelja. U nastavku slijedi sažeti prikaz najrelevantnijih rezultata nekoliko evaluacijskih istraživanja.

3. PRIKAZ EVALUACIJSKIH ISTRAŽIVANJA PROGRAMA «MODIFIKACIJA PONAŠANJA PUTEM IGRE»

Na početku će biti prezentirani rezultati istraživanja provedenih od strane grupnih voditelja, a u sklopu izrade njihovih diplomskih radova.

1. Istraživanje, koje je u svom diplomskom radu pod nazivom "Negativna afektivnost i samo-

procjena poremećaja u ponašanju djece uključene u program MPPI" (Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, 1997.) prikazao Budanovac ispituje razliku u samoiskazu negativne afektivnosti i poremećaja u ponašanju učenika 7. i 8. razreda uključenih u preventivni program MPPI, te njihovih vršnjaka koji nisu uključeni u taj program. Također je ispitivana razlika u samoiskazu negativne afektivnosti i poremećaja u ponašanju između muških i ženskih učenika 7. i 8. razreda. Autor navodi da je istraživanje proizašlo iz potrebe za konkretnim pokazateljima o valjanosti postojećih kriterija uključivanja djece u grupe MPPI.

Uzorak ispitanika:

Eksperimentalna skupina se sastojala od 34 učenika 7. i 8. razreda uključenih u rad «MPPI» grupa na 4 osnovne škole općine Peščenica; u toj skupini bilo je 29 muških, i 5 ženskih ispitanika.

Kontrolna skupina se sastojala od 142 učenika 7. i 8. razreda sa 2 osnovne škole općine Peščenica koji nisu pohađali grupu, a koji su odabrani metodom slučajnog izbora. U toj skupini bilo je 66 muških, i 76 ženskih ispitanika. Ukupan broj muških ispitanika iznosio je 95, a ženskih 81.

Rezultati istraživanja bili su slijedeći:

- potvrđena je hipoteza o postojanju statistički značajne razlike između eksperimentalne i kontrolne skupine na varijablama upitnika samoiskaza poremećaja u ponašanju, pri čemu je eksperimentalna skupina imala značajno više rezultate na 13 varijabli aktivnih poremećaja u ponašanju, a kontrolna na 2 varijable pasivnih poremećaja u ponašanju;

- nije potvrđena hipoteza o postojanju statistički značajne razlike na varijablama procjene negativne afektivnosti, pri čemu je na 3 varijable, gdje je dobivena statistički značajna razlika, kontrolna skupina imala više rezultate od eksperimentalne; 2 od tih varijabli mjere negativnu afektivnost, a 1 pozitivnu afektivnost;

- potvrđena je hipoteza o postojanju statistički značajne razlike između muških i ženskih ispitanika na varijablama upitnika samoiskaza poremećaja u ponašanju, pri čemu su muški ispitanici imali značajno više rezultate na 6 varijabli aktivnih poremećaja u ponašanju, a ženski ispitanici na 3 varijable pasivnih poremećaja u ponašanju;

- potvrđena je hipoteza o postojanju statistički značajne razlike između muških i ženskih ispitanika na varijablama procjene negativne afektivnosti, pri čemu su muški ispitanici imali značajno više rezultate na 1 varijabli pozitivne afektivnosti, a ženski ispitanici na 5 varijabli negativne afektivnosti;

Autor navodi kako je istraživanje pokazalo da su kriteriji za uključivanje djece u «MPPI» grupe

adekvatni za detekciju djece koja iskazuju aktivne poremećaje u ponašanju. Međutim, djeca s pasivnim poremećajima u ponašanju bila su u značajno manjoj mjeri obuhvaćena ovim kriterijima.

Autor zaključuje da rezultati impliciraju nužnost razvoja adekvatnijih metoda za detekciju i tretman djece s pasivnim poremećajima u ponašanju.

2. Majerić u diplomskom radu pod nazivom **“Prikaz preventivnog programa “Modifikacija ponašanja putem igre”** (Studij socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu, 1996) prikazuje rezultate postignute u radu s jednom grupom učenika uključenih u provođenje programa.

Uzorak: Istraživanje je provedeno na grupi od devet učenika uključenih u provođenje programa “MPPI”. Učenici su uključeni po kriteriju poremećaja u ponašanju, a na prijedlog pedagoga škole i njihovih razrednika.

Rezultati: Istraživanje je pokazalo da su učenici koji su u školskoj godini 1995/96. bili uključeni u rad jedne grupe programa “MPPI”, na kraju drugog obrazovnog razdoblja pokazali bolje rezultate (manje negativnih ocjena, redovitost dolaska na nastavu), nego na kraju prvog obrazovnog razdoblja. Također, istraživanje je pokazalo da roditelji bolje prihvaćaju individualni rad s voditeljima grupe (obilasci po obiteljima) nego grupni rad, odnosno mjesečne roditeljske sastanke.

Ovo istraživanje je provedeno na jednoj od dvanaestak grupa koje provode program “MPPI”. Pokazalo je pozitivne rezultate i potrebu za sistematskim istraživanjem u koje će biti uključene sve grupe koje provode program “MPPI” i to u jednom duljem periodu.

3. Smetiško je u svom diplomskom radu pod nazivom **«Samoprocjena komunikacijskog značenja igre učenika uključenih u program MPPI»** (Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, 1996.) kao cilj imala, između ostalog, prikaz i analize samoprocjene značaja igre za djecu uključenu u “MPPI” program.

Uzorak ispitanika činio je 51 učenik od 5. do 8. razreda, svi uključeni u “MPPI” program na području Peščenice, kronološke dobi od 11 do 14 godina, oba spola;

- 9 ispitanika imalo je 11 godina; 21 ispitanik imao je 12 godina; 13 ispitanika imalo je 13 godina; 8 ispitanika imalo je 14 godina.

- u ispitivanju je sudjelovalo 39 dječaka i 12 djevojčica.

Zaključak:

Budući da je između 75% i 95% ispitanika na svih 30 tvrdnji o različitim aspektima značaja igre

za djecu uključenu u program "MPPI" izrazilo pozitivno mišljenje o igri, autorica zaključuje da se pomoću igre stvorila ugodna i poticajna atmosfera u kojoj se i o najozbiljnijim problemima može razmišljati na opušten i kreativan način. Isto tako naglašava ulogu komunikacijskog aspekta igre, u kojoj se mogu podijeliti iskustva, gdje se uči iz situacija koje nastaju, te iz vlastitih aktivnosti.

Istraživanje je pokazalo da su učenici nižih razreda osnovne škole otvoreniji i brže prihvaćaju promjene od učenika viših razreda.

Autorica na kraju ističe kako smatra da ovaj program djeci daje snage da se razvijaju u sretno i uspješne ljude.

Slijedi sažeti prikaz istraživanja provedenih od nezavisnih stručnjaka s ciljem evaluiranja utjecaja programskih sadržaja i aktivnosti na populaciju korisnika programa kroz određeno vremensko razdoblje.

1. Formativnu evaluaciju aktivnosti programa MPPI provela je Novačić (1997) u radu pod naslovom "Evaluacija uspjeha aktivnosti preventivnog programa rada grupe djece s poremećajem u ponašanju MPPI, tijekom četiri godine odvijanja aktivnosti programa (1992. do 1996.)."

Analizirani su postojeći kvantitativni i kvalitativni podaci prikupljeni tijekom prve 4 školske godine provođenja programa MPPI.

a) Analiza selekcije i strukture djece koja su sudjelovala u Programu, s obzirom na karakteristike grupa visokog rizika za pojavu maloljetničke delinkvencije pokazala je slijedeće:

- **Kriterij za odabir djece koja će sudjelovati u Programu su:** poteškoće koje djeca ispoljavaju u savladavanju školskog programa, poremećaji u ponašanju, problemi u komunikaciji, i/ili želja i interes djeteta da bude uključeno u Program.

- **Analiza distribucije učenika uključenih u Program po socijalno-ekonomskom statusu obitelji pokazala je slijedeće:** 28,96% polaznika je iz obitelji sa ispodprosječnim SES-om, 61,60% iz obitelji sa prosječnim SES-om, te 7,58% iz obitelji sa iznadprosječnim SES-om, što je sukladno podacima iz literature o obiteljskim prilikama delinkventne djece i maloljetnika u Hrvatskoj.

- **Analiza distribucije učenika uključenih u Program po formalnoj strukturi obitelji učenika, pokazala je slijedeće:** tijekom četiri godine 70,9% polaznika živi s oba roditelja, 22,86% živi s majkom, 2,54% s ocem, 1,38% s bakom i 2,31% u kategoriji ostalo.

Dakle, 29,09% ili jedna trećina polaznika je iz formalno deficijentnih obitelji koje se smatraju faktorom rizika za pojavu poremećenoga i delinkventnoga ponašanja maloljetnika.

- **Analiza distribucije učenika prema kvaliteti odgoja, pokazala je slijedeće:** kvalitetan odgoj ima 14,72% učenika uključenih u Program, prestrog odgoj 15,18%, preblag odgoj 26,63%, odgoj bez kriterija 23,13%, zapuštanje je zabilježeno kod 15,65% učenika, a kvaliteta odgoja neutvrđena je za 4,67% učenika.

- **Podaci o slaganju među roditeljima u odnosu na odgojne kriterije prema djetetu pokazuju** da se roditelji 25,39% polaznika Programa slažu u svojim odgojnim kriterijima, 20,86% se ne slažu. 27,43% se slažu povremeno, a 26,3% živi u nepotpunim obiteljima.

b) Analiza distribucije učenika po broju neopravdanih izostanaka sa nastave, tijekom četiri godine odvijanja Programa dala je slijedeće rezultate:

- U kategoriji nižih razreda (1-4), neopravdanih izostanaka na početku školske godine ili nema ili se pojavljuju u kategoriji 1 do 5 izostanka i tada je broj učenika sa tim brojem izostanka mali (do 10-ero). Razlike u broju neopravdanih izostanaka sa nastave, između početka i kraja školske godine u ovim se kategorijama u pravilu smanjuju (do tri djeteta sa 1 do 5 neopravdanih izostanaka manje). U broju djece bez izostanaka, vidljivo je povećanje broja djece nižih razreda (do dvoje), na kraju školske godine, tijekom prve dvije godine odvijanja Programa, te pad u broju (do osmero), na kraju školske godine, tijekom 94/95. i 95/96.

- Školska godina 95/96. bila je za broj izostanaka u nižim razredima ponešto specifična. Te godine bilježi se najveći apsolutni broj djece nižih razreda bez izostanaka na početku školske godine, ali i najveći pad njihova broja na kraju školske godine, potom najveći broj djece sa 1-5 izostanaka na početku i na kraju školske godine, premda je u zadnje navedenoj kategoriji, njihov broj na kraju školske godine ponešto smanjen (za dva djeteta).

- Slika je nešto drugačija u kategoriji viših razreda (5 do 8 razredi): broj djece sa neopravdanim izostancima u svim kategorijama je znatno veći (do 47-ero) i na početku školske godine najveći broj djece je sa 1-5 i 6-10 izostanaka. U navedenim kategorijama izostanaka najveća su smanjenja u broju djece na kraju školske godine: i do 17-ero djece manje na kraju školske godine se pojavljuje sa izostancima do 10 sati.

- U kategoriji najvećeg broja izostanaka (21 do 31 neopravdanih sati i 31 i više neopravdanih,

broj djece kreće se do 13-ero na početku školske godine, a tijekom sve 4 godine odvijanja Programa vidljiv je trend porasta broja djece sa navedenim brojem izostanaka (do 19-ero) na kraju školske godine.

- Tijekom četiri godine navedeni porast u broju djece sa neopravdanim izostancima se smanjuje: od 19-ero prve godine do 11-ero 1995/96.

- Broj djece bez izostanaka u višim razredima, na početku školske godine, relativno je visok: tijekom prve dvije godine odvijanja Programa (do 25-ero) i takav uz manja odstupanja ostaje na kraju školske godine. Upola manji broj djece bez izostanaka zabilježen je 94/95. i 95/96., s time da se 94/95. na kraju školske godine povećava za jedno, a 94/95. smanjuje za 4-ero djece.

Na osnovu svih navedenih podataka, autorica zaključuje da aktivnosti Programa najveći utjecaj imaju na skupinu djece s 1 do 10 neopravdanih izostanaka na početku školske godine.

Takoder, sugerira da djeca koja po broju neopravdanih izostanaka spadaju u ekstremne kategorije (21 i više) očito, uz aktivnosti Programa ili umjesto njih, trebaju i neke druge oblike rada, budući da se u ovoj kategoriji tijekom četiri godine bilježi samo povećanje u broju neopravdanih izostanaka.

c) Analiza distribucije učenika prema školskom uspjehu, tijekom 4 godine odvijanja Programa dala je slijedeće rezultate:

- Tabela distribucije učenika viših razreda prema školskom uspjehu na početku školske godine pokazuje distribuciju pomaknutu prema nižim vrijednostima, odnosno znatnije veći broj učenika sa negativnim ocjenama (1,2,3 i više negativnih ocjena). Takva distribucija govori i o selekciji polaznika aktivnosti Programa tj. o odabiru djece viših razreda sa lošijim školskim uspjehom.

- Učenici nižih razreda su tijekom prve godine odvijanja aktivnosti Programa prolazili s dobrim, vrlo dobrim i odličnim uspjehom. Tijekom kasnijih godina, i u nižim razredima pojavljuju se djeca sa 1,2,3 i više negativnih (do dvoje).

- Na kraju školske godine, vidljiv je trend rasta broja učenika viših i nižih razreda u kategorijama dobar, vrlo dobar, odličan (najveći porast broja učenika viših razreda nalazimo u kategoriji dobar, i to 40-ero).

- U svim kategorijama negativnih ocjena, vidljiv je pad broja učenika viših razreda (i do 43-oje manje) tijekom sve četiri godine odvijanja aktivnosti Programa.

Prema ovim podacima, autorica zaključuje da aktivnosti Programa nesumnjivo pozitivno utječu na školski uspjeh polaznika Programa (što bi, po autoričinom mišljenju, bio rezultat neposrednih bihevioralnih promjena izazvanih sudjelovanjem u grupi, ili pak, rezultat moguće promjene stava učitelja prema djeci koja su uključena u rad grupe).

d) Analiza broja učenika-počinioca novih kaznenih djela tijekom godine u kojoj su bili uključeni u grupe MPPI programa pokazala je slijedeće:

- Kvantitativna analiza broja djece-počinioca novih krivičnih djela tijekom godine u kojoj su bili uključeni u grupe MPPI programa pokazuje da u ukupnom broju, osim 94/95. nema značajnijeg pada u broju počinitelja novih kaznenih djela (najviše 12 tijekom 93/94., s padom do 8 tijekom 95/96).

- Kvalitativna analiza, međutim, pokazuje da se u 7 slučajeva tijekom dvije do četiri godine pojavljuju ista djeca (autorica naglašava da je njima potreban neki drugi tip tretmana).

Kako se u preventivnim programima uspjehom smatra i ne-pojavljivanje novih slučajeva, činjenica da se pojavilo samo 10-ero novih počinitelja (tijekom 4 godine) može se, po autorici, smatrati nesumnjivim uspjehom Programa.

Autorica zaključuje da je prema analizi broja maloljetnih počinitelja novih krivičnih djela evidentno da aktivnosti Programa djeluju na nepojavljivanje novih slučajeva, čime je preventivni karakter aktivnosti Programa nesumnjivo postignut.

- Analiza broja djece-počinitelja kaznenih djela prije uključivanja u Program pokazuje da je njih tijekom 4 godine bilo samo 5-ero. To je još jedan podatak koji govori o preventivnom karakteru Programa. Od navedenih 5-ero počinitelja kaznenih djela, samo je jedan kazneno djelo počinio ponovno. Ostala četvorica tijekom slijedećih godina ne pojavljuju se kao počinitelji kaznenih djela.

- U godini sudjelovanja u aktivnostima grupa na Programu, kao počinitelji kaznenih djela pojavljuje se 10 djece (od kojih jedan počinitelj i prije polaska na grupu). Od ukupno 455 djece koja su sudjelovala u aktivnostima Programa, pojavljuje se 16-ero počinitelja kaznenih djela tijekom 4 godine (32 kaznena djela) što čini 3,52%. Postotak djece i maloljetnih počinitelja kaznenih djela na području Pešćenice, u istom četverogodišnjem periodu kreće se od 6,87% do 7,55% (prema podacima statistike Državnog odvjetništva).

Za isti četverogodišnji period, postotak djece-počinitelja kaznenih djela na području Peščenice (prema podacima statistike Državnog odvjetništva) kreće se od 5,28 do 11,25%.

- Autorica nadalje uspoređuje rezultate Programa s godišnjim podacima o broju djece-počinitelja kaznenih djela na području Peščenice. Rezultati su slijedeći: 1992/93 8 sudionika Programa (6,2%) počinilo je kazneno djelo, na području Peščenice taj postotak je 5,28% (15 počinitelja); 1993/94, 5-ero novih (7 ponovljenih) počinitelja na Programu (2,97%), a na Peščenici (5,37% ili 17 počinitelja).

Godine 1994/95. nema novih počinitelja, a 4-ero počinitelja su ponavljači. Iste godine na Peščenici je 13 počinitelja ili 8,17%. 1995/96 petero je novih počinitelja (3 ponavljača) ili 3,91%, dok je na Peščenici 18-ero počinitelja.

Postotak sudionika - počinitelja kaznenih djela, u odnosu na broj djece-sudionika Programa nesumnjivo je malen; autorica ističe da u Programu sudjeluju djeca identificirana kao djeca s poremećajima u ponašanju te da navedeni podaci govore o kvaliteti Programa i svrsishodnosti aktivnosti Programa; međutim, autorica naglašava da aktivnosti Programa "ne rješavaju" problem maloljetnih počinioca kaznenih djela koji tijekom godina, unatoč sudjelovanju u aktivnostima Programa, kaznena djela opetovano čine.

Prikazano evaluacijsko istraživanje pokazalo je da aktivnosti "Preventivnog programa rada grupe djece s poremećajem u ponašanju MPPI" djeluju preventivno u smislu **nepojavlivanja novih maloljetnih počinitelja kaznenih djela**, izuzetno dobar utjecaj imaju na **poboljšanje školskog uspjeha** djece uključene u aktivnosti Programa, te utječu na **smanjenje broja neopravdanih izostanaka** (osim u skupini djece koja u prvom obrazovnom razdoblju imaju 21 i više neopravdanih sati).

Na kraju autorica zaključuje da je broj postojećih pokazatelja uspješnosti Programa presuviše mali u odnosu na brojne ciljeve i raznovrsne aktivnosti koje se odvijaju u okviru aktivnosti Programa.

Prema autoričinom mišljenju, neopravdani izostanci s nastave, školski uspjeh i broj počinitelja novih kaznenih djela svakako su vrlo vrijedni pokazatelji, posebice stoga što je program definiran kao preventivni. Međutim, sadržaj rada na Programu daleko je opširniji i bogatiji i njegovi se rezultati mogu registrirati i prikazati u daleko većem rasponu, posebice u dijelu promjena u ponašanju djece polaznika programa, te u dijelu promjene stavova i znanja roditelja i odnosa u obitelji.

Analizirajući postignute rezultate, autorica ukazuje na moguće promjene u obogaćivanju Programa sadržajima koji bi specifičnije bili usmjereni na grupu polaznika koji se na početku školske godine pojavljuju sa najviše neopravdanih izostanaka, te na polaznike koji se uzastopce pojavljuju kao počinitelji kaznenih djela, drugačiji pristup njihovim obiteljima i sl.

2. Koković Novosel (2002) provodi evaluacijsko istraživanje sljedećih **ciljeva**:

- utvrditi stupanj postignutih programskih ciljeva
- utvrditi neposredne učinke programa na korisnike i njihovu okolinu

Evaluacija programa «MPPI» temeljena je na:

- rezultatima samoprocjene polaznika programa
- rezultatima procjena voditelja skupina
- rezultatima procjena razrednika polaznika programa
- rezultatima procjena roditelja polaznika programa
- podacima o školskom uspjehu i broju neopravdanih izostanaka sa nastave na kraju prvog i drugog obrazovnog razdoblja

Instrumentarij

Upitnik je posebno kreiran za potrebe programa, a koji je obuhvaćao tvrdnje koje se odnose na prihvatljivo ponašanje u različitim segmentima života polaznika, poremećaje u koncentraciji, agresivno ponašanje, depresivna raspoloženja, introvertirano ponašanje, ponašanje koje bi upućivalo na postojanje neke vrste ovisnosti te tvrdnje koje su se odnosile na sliku o sebi.

Za svaku skupinu procjenitelja upitnik je prilagođen, za samoprocjenu djeteta i procjenu roditelja u upitnik je uvedena i lay skala zbog bilježenja davanja socijalno poželjnih odgovora.

Način prikupljanja podataka za evaluaciju

Nacrt evaluacije bio je predeksperimentalni (model pretest-posttest), kontrolna skupina nije formirana zbog teškoće izjednačavanja po ostalim relevantnim faktorima sa skupinom uključenom u programske aktivnosti.

Kvantitativna analiza-obrađena i analiza prikupljenih podataka

Prikupljeni su podaci za 87 polaznika programa u prvom mjerenju studeni 2001. godine, a za 84 u drugom mjerenju lipanj 2002. godina (tri su polaznika tijekom godine odustala).

Analiza efekata programskih aktivnosti s obzirom na karakteristike skupine polaznika nije rađena jer ne bi bila primjerena budući da aktivnosti programa nisu definirane na način da se efekti razlikuju s obzirom na specifične karakteristike polaznika.

Podaci koji su korišteni u praćenju efekata programskih aktivnosti su broj neopravdanih izostanaka s nastave te školski uspjeh.

Ti su podaci dani u slijedećim tablicama:

Školski uspjeh	Prvo obrazovno razdoblje	Drugo obrazovno razdoblje
Odličan	9	12
Vrlo dobar	28	29
Dobar	21	37
Dovoljan	0	0
1 ili 2 negativne ocjene	25	5
3 ili više negativnih ocjena	4	1

* iako je vidljivo poboljšanje na svim razinama posebno treba istaknuti drastično smanjenje broja djece s jednom ili dvije negativne ocjene po završetku programskih aktivnosti

Broj neopravdanih izostanaka	Prvo obrazovno razdoblje	Drugo obrazovno razdoblje
nula neopravdanih izostanaka	45	45
1-10 neopravdanih izostanaka	33	33
11-20 neopravdanih izostanaka	7	5
21-30 neopravdanih izostanaka	1	2
31-40 neopravdanih izostanaka	0	2
40 i više neopravdanih izostanaka	1	0

* iz tablice je zamjetljiva stagnacija broja neopravdanih izostanaka za vrijeme provođenja programskih aktivnosti

Takoder, varijabla iz koje zaključujemo o efektima programskih aktivnosti su i procjene stupnja slaganja s tvrdnjama u upitniku pa je na njima i bazirana obrada i analiza rezultata.

Za svaku tvrdnju izračunata je frekvencija (broj) ispitanika koji su na tvrdnju odgovorili s jednim od moguća tri odgovora na početku programskih aktivnosti te po njihovom završetku. Svaki ponudeni stupanj slaganja sa tvrdnjom brojčano je vrednovan s jedan za odgovor «nikad», dva - «ponekad» ili tri - «uvijek», pri čemu jedinica označava odsustvo poremećaja u ponašanju, a dalje veći broj označava veći stupanj određenog poremećaja.

Dobiveni rezultati su prikazani u niže navedenim tablicama :

Procjene grupnih voditelja

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje na grupi	29,9	39,1	31
Poremećaj koncentracije	37,9	29,9	32,2
Agresivno ponašanje	46	44,8	9,2
Loša slika o sebi	18,4	62,1	19,5
Introvertirano ponašanje	42,5	46,0	11,5
Depresivno ponašanje	73,6	21,8	4,6
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	97,5	2,5	0

Tablica 4: Frekvencije odgovora (%) voditelja skupina po završetku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje na grupi	36,1	37,3	26,5
Poremećaj koncentracije	43,4	41	15,7
Agresivno ponašanje	60,2	31,3	8,4
Loša slika o sebi	41	51,8	7,2
Introvertirano ponašanje	63,9	30,1	6,0
Depresivno ponašanje	77,1	20,5	2,4
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	83,1	12,0	4,8

* najveći pomak u pozitivnom smjeru vidljiv je kod procjena koje se odnose na sliku djeteta o sebi, a jako je zanimljiv i porast broja procjena koje se odnose na korištenje psihoaktivnih sredstava

Procjene razrednika

Tablica 5. Frekvencije odgovora (%) razrednika djece uključene u programske aktivnosti na početku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje na nastavi	25,3	31,0	43,7
Poremećaj koncentracije	12,6	55,2	32,2
Agresivno ponašanje	43,7	40,2	16,1
Slika o sebi	48,3	40,2	11,5
Introvertirano ponašanje	44,8	51,7	3,4
Depresivno ponašanje	56,3	41,4	2,3
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	94,1	4,7	1,2

Tablica 6. Frekvencije odgovora (%) razrednika djece uključene u programske aktivnosti po završetku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje na nastavi	28,6	32,1	39,3
Poremećaj koncentracije	22,6	53,4	25
Agresivno ponašanje	54,8	36,9	8,3
Slika o sebi	49,3	39,7	11,0
Introvertirano ponašanje	60,7	35,7	3,6
Depresivno ponašanje	66,7	28,6	4,8
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	88,1	8,3	3,6

*posebni naglasak valja staviti na porast broja pozitivnih procjena ponašanja na nastavi i smanjenje učestalosti agresivnog ponašanja

Procjene roditelja

Tablica 7. Frekvencije odgovora (%) roditelja djece uključene u programske aktivnosti na početku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje kod kuće	3,5	54,7	41,9
Poremećaj koncentracije	16,3	43,0	40,7
Agresivno ponašanje	37,2	48,8	14,0
Slika o sebi	53,5	36,0	10,5
Introvertirano ponašanje	46,5	36,0	17,4
Depresivno ponašanje	53,5	33,7	12,8
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	77,9	22,1	0

Tablica 8. Frekvencije odgovora (%) roditelja djece uključene u programske aktivnosti po završetku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Loše ponašanje kod kuće	7,3	51,2	41,5
Poremećaj koncentracije	15,9	47,6	36,6
Agresivno ponašanje	52,4	36,6	11,0
Slika o sebi	58,5	36,6	4,9
Introvertirano ponašanje	63,4	30,5	6,1
Depresivno ponašanje	58,5	37,8	3,7
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	82,9	15,9	1,2

*osobit je pomak zabilježen kao pad učestalosti pojavljivanja introvertiranog ponašanja

Samoprocjene djece

Tablica 9. Frekvencije samoprocjena (%) polaznika programa na početku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Učestalost upozoravanja zbog ponašanja	24,1	59,8	16,1
Poremećaj koncentracije	29,9	47,1	23,0
Agresivno ponašanje	40,2	41,4	18,4
Slika o sebi	48,3	35,6	16,1
Introvertirano ponašanje	27,6	47,1	25,3
Depresivno ponašanje	55,2	31,0	13,8
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	59,8	34,5	5,7

Tablica 10. Frekvencije samoprocjena (%) polaznika programa po završetku programskih aktivnosti

Stupanj slaganja s tvrdnjom	1 («nikad»)	2 («ponekad»)	3 («uvijek»)
Učestalost upozoravanja zbog ponašanja	30,0	55,0	15,0
Poremećaj koncentracije	37,5	58,8	15,0
Agresivno ponašanje	51,2	48,8	0
Slika o sebi	60,0	38,8	1,3
Introvertirano ponašanje	52,5	46,3	1,3
Depresivno ponašanje	73,8	56,3	0
Ponašanje koje upućuje na ovisnost	77,5	22,5	0

* najizrazitiji pomak zabilježen je kao porast broja djece sa pozitivnijom slikom o sebi

ANALIZA REZULTATA

Iz dobivenih je rezultata evidentno da su procjene gotovo svih oblika ponašanja pozitivnije po završetku programskih aktivnosti.

Pad postotka odgovora 2 i 3, tj. postojanje poremećaja u ponašanju kod **procjena voditelja** skupina polaznika programa vidljiv je u svim aspektima ponašanja, osim u ponašanju koje bi moglo biti povezano s različitim tipovima ovisnosti što bi se, spekuliramo li o uzrocima, moglo objasniti boljim poznavanjem članova skupine te stjecanjem njihova povjerenja tijekom rada pa dolazi čak i do povjeravanja o osobnim problemima u želji za njihovim rješavanjem. Pogotovo je izrazit dobitak u stvaranju pozitivne slike o sebi.

Što se tiče promjena u ponašanju zabilježenih od strane **razrednika** posebni se pomaci vide u procjeni neprilagođenog ponašanja na satu koje se sada procjenjuje kao rjeđe, te smanjenja procjena agresivnog ponašanja. Budući su to vrlo bitni činioci percepcije učenika u cjelini i vrednovanja njegovog uspjeha možemo reći i da su tu doprinosi programskih aktivnosti vidljivi.

Roditelji su na kraju programskih aktivnosti procijenili da se agresivno ponašanje kod njihove djece javlja rjeđe, a također su ih procijenili i manje introvertiranima. S roditeljske je strane zabilježen i pad ponašanja koje bi se moglo povezati sa depresivnim epizodama. Sama situacija procjenjivanja vlastitog djeteta roditelje je dovela u situaciju razmišljanja o uzrocima ponašanja djeteta što je zabilježeno u komentarima voditelja skupina koji su primjenjivali ankete. Već je to značajan dobitak budući da se od osvještavanja problema i preuzimanja dijela odgovornosti i kreće u njegovo rješavanje.

Samoprocjene polaznika programa pokazuju da se smanjila učestalost opominjanja od strane roditelja, nastavnika i skupnih voditelja zbog neprikladnog ponašanja, također je vidljiv pad učestalosti agresivnih ispada što se zasigurno može povezati sa ovladavanjem socijalnim vještinama potrebnim za nenasilno rješavanje sukoba. Iz rezultata je vidljivo i da su programske aktivnosti doprinjele formiranju pozitivne slike o sebi pogotovo kod djece sa izrazito lošom slikom o sebi. Introvertirano ponašanje, a također i epizode osamljivanja i depresivnih misli jako su se prorijedile. Polaznici također izjavljuju o rjedem korištenju nikotina i alkohola, vrlo vjerojatno zbog konstruktivnijeg provođenja vremena.

Iako ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su pozitivne promjene nastupile isključivo zbog djelovanja programskih aktivnosti te da su one stvarno objektivne u toj mjeri u kojoj su se pokazale, pogotovo ako uzmemo u obzir da kod svakog oblika upitnika postoji tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora što je kod nas imalo efekta na odgovore polaznika programa i njihovih roditelja, neosporno je da aktivnosti Programa «Modifikacija ponašanja putem igre» doprinose smanjivanju poremećaja u ponašanju odnosno sprečavanju pojave neprihvatljivog ponašanja, stvaranju pozitivne slike o sebi, poboljšavanju socijalnih i komunikacijskih vještina.

Tome treba naravno dodati i objektivne pokazatelje poboljšanja školskog uspjeha i nepojavljivanje novih neopravdanih sati kroz razdoblje trajanja programskih aktivnosti što se dobro vidi iz podataka u tablici br.1 i tablici br.2.

ZAKLJUČAK

Rezultati su pokazali da programske aktivnosti utječu na promjene specifičnih ponašanja djece uključene u rad programa u smislu rjedeg pojavljivanja neprikladnih oblika ponašanja, a osobito u formiranju pozitivne slike o sebi. Promjene pona-

šanja imaju osim na samu djecu reperkusije i na njihovu okolinu, rjeđe izbijanje sukoba i njihovo efikasnije rješavanje. Stoga, možemo zaključiti da su ciljevi Programa «Modifikacija ponašanja putem igre» u visokom stupnju postignuti, te da su neposredni učinci programskih aktivnosti na same polaznike i njihovu okolinu neosporni i isključivo pozitivni.

3. Godine 2003., po završetku školske godine je Tanja Sever, prof. psiholog provela ispitivanje socijalnog i emocionalnog funkcioniranja djece uključene u program "MPPI". Namjera je bila evaluacijom ukazati na preventivne elemente koji su polaznicima pomogli u socijalizaciji, ali i ukazati na nove vrijedne sastavnice Programa koje treba još dosljednije pratiti ili na njih obratiti više pozornosti i intenzivnije ih primjenjivati u daljnjem radu.

1. Cilj ispitivanja:

- **percepcija socijalne podrške**
- **percepcija socijalnih vještina**
- **percepcija načina iskazivanja emocija**
- **percepcija načina iskazivanja samopoštovanja**

kod djece koja su bila uključena u Program tijekom školske godine 2002/ 2003.

Navedene dimenzije socijalnog i emocionalnog funkcioniranja procjenjivala su djeca za sebe i njihovi roditelji, voditelji i razrednici za njih.

2. Problemi ispitivanja

1. Utvrditi postoji li statistički značajna razlika u samoprocjenama djece uključene u Program u odnosu na samoprocjene vršnjaka koji nisu bili uključeni u Program
2. Utvrditi postoji li statistički značajna razlika u ukupnim samoprocjenama djece i ukupnim procjenama voditelja, roditelja i razrednika u odnosu na vrijeme uključenosti u Program
3. Utvrditi postoji li statistički značajna razlika u procjenama voditelja, roditelja i razrednika u odnosu na samoprocjenu djece u cjelokupnom vremenu provođenja Programa
4. Utvrditi postoji li međusobna povezanost procjena voditelja, roditelja i razrednika prema svim zadanim varijablama
5. Utvrditi postoji li međusobna povezanost percepcije socijalne podrške, socijalnih vještina, samokontrole i samopoštovanja kod djece uključene u Program

3. Metoda

Uobičajena praksa evaluacijskih istraživanja na kraju svake godine odvijanja Programa nastavljena je i ovim ispitivanjem koje je izvršeno u dvije etape, s istom populacijom ispitanika.

3.1. Ispitanici

U ispitivanje je uključeno ukupno 100-nu djece, ravnomjerno podijeljenih u dvije skupine.

P r v u (eksperimentalnu) **s k u p i n u** ispitanika činila su sva djeca uključena u Program (N-50).

D r u g u (kontrolnu) **s k u p i n u** ispitanika činila su djeca istih razreda koja nisu bila uključena u Program (N-50).

Ispitanici su učenici oba spola, dobnog uzrasta od 11-15 god., polaznici petog, šestog i sedmog razreda iz pet osnovnih škola na području Pešćenice u kojima se Program provodi – OŠ dr. Vinka Žganec, OŠ Vukomerec, OŠ Lovro pl. Matačić, OŠ August Cesarec i OŠ Dragutin Kušlan.

Svako dijete koje je uključeno u Program procjenjivali su razrednik, jedan od roditelja i oba voditelja skupine.

3.2. Instrumenti

U ispitivanju su korištene :

- Skala percepcije socijalne podrške (SP)
- Skala samopoštovanja za djecu (CUSP)
- Skala emocionalnosti za djecu
- Upitnik za učenike
- Evaluacijske liste po navedenim varijablama za razrednike, voditelje i roditelje

SKALA PERCEPCIJE SOCIJALNE PODRŠKE (SP)

Skala percepcije socijalne podrške koja je korištena u ovom ispitivanju zahtijevala je odgovor na postavljenu tvrdnju u obliku odgovora **T** (točno) ili **N** (netočno). Odgovor "točno" znači kako navedena tvrdnja točno opisuje djetetove misli i osjećaje, a odgovor "netočno" kako se tvrdnja ne odnosi na njega. Odgovori ispitanika bodovani su s 0 ili 1 bodom. Veći broj bodova ukazuje na percepciju veće socijalne podrške, a manji broj bodova ukazuje na percepciju manje socijalne podrške.

SKALA SAMOPOŠTOVANJA ZA DJECU (CUSP)

Za potrebe ovog ispitivanja primijenjena je skala prilagodena našim uvjetima, a izvorna skala je najčešće korišten instrument za mjerenje općeg samopouzdanja kod djece - Coopersmithova skala (1967). Ispitanik ispunjava skalu tako što zaokru-

žuje **T** što znači kako je prethodno navedena tvrdnja točno opisala što on osjeća ili **N** što znači netočno i navedena tvrdnja nije točna za njega. Odgovori na skali su bodovani s 0 ili 1 bodom. Veći broj postignutih bodova ukazuje na više samopoštovanje, dok manji broj bodova govori o nižem samopoštovanju.

SKALA EMOCIONALNOSTI ZA DJECU

Korištena skala emocionalnosti modificirani je oblik postojeće skale emocionalnih reakcija djece (1999).

Ispitanik ispunjava skalu tako što zaokružuje **T** što znači kako je prethodno navedena tvrdnja točno opisala njegovu emocionalnu reakciju u danoj situaciji ili **N** što znači kako opisana emocionalna reakcija ne ukazuje na njegov oblik reagiranja u danoj situaciji.

Odgovori ispitanika bodovani su s 0 ili 1 bodom. Veći broj bodova ukazuje na veću sklonost emocionalnom reagiranju u opisanoj situaciji, a manji broj bodova ukazuje na manje sklonost emocionalnom reagiranju u opisanoj situaciji.

Objekta se brzo primjenjuju i boduju.

UPITNIK ZA UČENIKE

Upitnik je kratki dodatak skalama, potreban radi prikupljanja podataka o dobi i spolu ispitanika, razredu i školi koju pohađa, školskom uspjehu i dužini vremena uključenosti u skupine Programa.

EVALUACIJSKE LISTE ZA PROCJENJIVAČE

Procjenjivači su koristili skale (tzv. Evaluacijske liste) identičnih čestica sa skalama za samoprocjenu djece, ali su odgovori bili raspršeni na tri nivoa.

Roditelji, razrednici i voditelji mogli su davati procjene na danu tvrdnju koja se odnosila na dijete u obliku odgovora 0, 1 i 2.

3.3. Postupak

Ispitivanje je provedeno u dvije etape.

P r v a etapa ispitivanja provedena je u svim školama tijekom mjeseca veljače 2003. godine, nakon prvog polugodišta, na sredini provedbe Programa.

D r u g a etapa provedena je s istim učenicima i procjenjivačima tijekom mjeseca lipnja 2003. godine, po završetku drugog polugodišta, a na samom kraju provedbe Programa.

U obje etape korišteni su isti, ranije navedeni instrumenti.

Pri popunjavanju samoprocjena i evaluacijskih lista djeca i procjenjivači su vođeni uputom koju su prije početka rada davali voditelji skupina.

4. Rezultati i rasprava

4.1. Razlike u samoprocjenama djece uključene u Program u odnosu na samoprocjene vršnjaka koji nisu bili uključeni u Program

Za utvrđivanje razlika između navedenih varijabli u postojeće dvije skupine ispitanika, korišten je t-test za male nezavisne uzorke.

Generalno dobiveni rezultati ukazuju kako se *djeca uključena u Program (eksperimentalna skupina) i njihovi vršnjaci koji nisu bili dio Programa (kontrolna skupina) statistički značajno razlikuju u samopoštovanju, posjedovanju socijalnih vještina, iskazivanju emocija i percepciji socijalne podrške.*

DJECA UKLJUČENA U PROGRAM IMAJU NIŽE SAMOPOUZDANJE I IMAJU VEĆIH POTEŠKOĆA U ISKAZIVANJU EMOCIJA OD VRŠNJAKA KOJI NISU U PROGRAMU.

Takvi rezultati generalno idu u prilog podacima navedenim u uvodu, a koji se odnose na činjenicu kako samopoštovanje djece izravno ovisi o socijalnom kontekstu u kojem dijete živi, te da ono ovisi o poticajnosti okoline. Socijalni kontekst u kojem živi većina djece iz skupine koja je uključena u Program nije poticajna, ne daje emocionalnu toplinu, ne podiže niti moralne niti osobne vrijednosti djeteta. U takvom socijalnom kontekstu ne postoji povjerenje u djetetove snage i potencijale, što dovodi do toga da i samo dijete nema povjerenja u sebe, ne poznaje svoje sposobnosti, nema uvida kako i koliko može i zna.

I sami roditelji ove djece, vrlo vjerojatno, imaju nisko samopouzdanje.

Ova se djeca puno više i puno češće, gotovo svakodnevno, susreću s intenzivnim stresom (teška financijska situacija ili bolest u obitelji, alkoholizam roditelja, gubitak jednog roditelja, slab školski uspjeh, ...), te osjećaj bespomoćnosti u velikoj mjeri oštećuju njihov osjećaj kompetentnosti.

Zbog čestih negativnih emocija, a koje su rezultat načina i oblika njihova života, ova djeca imaju nižu razinu samoevaluacije i samoaktualizacije od svojih vršnjaka.

No, djeca uključena u Program imaju razvijenije socijalne vještine i percepciju veće socijalne podrške u odnosu na vršnjake koji nisu uključeni u Program.

Takav rezultat ide izravno u prilog korisnosti ovoga Programa s obzirom na njegovu primarnu namjenu i preventivni smisao.

4.2. Razlike u ukupnim samoprocjenama djece i ukupnim procjenama voditelja, roditelja i razrednika u odnosu na vrijeme uključenosti u

Program

U ukupnim samoprocjenama djece - polaznika programa nije dobivena statistički značajna razlika u odnosu na prvo i drugo mjerenje.

U ukupnim procjenama drugih – voditelja, razrednika i roditelja, nađena je *statistički značajna razlika jedino u procjenama razrednika u OŠ «Vukomerec» i u procjenama voditelja u OŠ «V. Žganec» i OŠ «Lovro pl. Matačić» odnosu na vrijeme ispitivanja.*

Razrednici OŠ «Vukomerec» su procijenili kako je u svim navedenim dimenzijama ponašanja djece došlo do pomaka na bolje na kraju školske godine.

Roditelji nisu pokazali promjene u svojim procjenama dječjeg ponašanja u odnosu na vrijeme koje su djeca provela radeći u skupinama unutar Programa.

Voditelji skupina u OŠ V. Žganec i OŠ L.pl. Matačić u pojedinačnim i u skupnim procjenama, procijenili djecu uspješnijom po svim zadanim varijablama na kraju školske godine.

Razlike u procjenama ostalih voditelja nisu statistički značajne, ali su evidentne i vidljive kako u kvantitativnoj analizi, tako i u analizi opisnih odgovora koje su davali za pojedine učenike.

4.3. Razlike u procjenama voditelja, roditelja i razrednika u odnosu na samoprocjene djece u cjelokupnom vremenu provođenja Programa

U prvom mjerenju, po završetku prvog polugodišta, samoprocjene djece statistički se značajno razlikuju od procjena svih procjeivača –

- statistički značajna razlika između samoprocjena djece i procjena roditelja
- statistički značajna razlika između samoprocjena djece i procjena razrednika
- statistički značajna razlika između samoprocjena djece i procjena voditelja

Dobiveni rezultati ukazuju na specifične karakteristike dobi. Djeca uključena u Program su pubertetske, iznimno nekoliko njih predpubertetske dobi, koja je karakterizirana naglašeno pozitivnim stavom prema sebi, a negativizmom prema okolini. Također su odstupajuća socijalna ponašanja i burne emocionalne reakcije koje ta djeca pokazuju u svom socijalnom okruženju za njihov oblik dokazivanja, oblik moći, instrument manipulacije i stvaranja namjerne negativne slike o sebi.

Takvo je ponašanje uistinu samo emocionalna reakcija na stresne faktore njihova realiteta.

Po završetku Programa, na kraju školske godine dobivena je drugačija slika. Došlo je do pada pozitivnih samoprocjena djece.

Procjene razrednika i roditelje posebno su veće od samoprocjene djece u OŠ D. Kušlan i u OŠ A. Cesarec.

Djeca su se na kraju školske godine, nažalost značajno priklonila slici koju im pruža socijalna okolina, a ta je slika o njima negativna, za njih nepovoljna i nimalo motivirajuća na uspjeh. Percepcija socijalne podrške koja je opravdano niska uvjetuje minimalno korištenje socijalnih vještina, veliku burnost u iskazivanju emocija, minimalnu samokontrolu i sve niže samopoštovanje.

4. 4. Međusobna povezanost procjena voditelja, roditelja i razrednika prema svim zadanim varijablama

Dobiveni rezultati ukazuju na statistički značajne povezanosti u sljedećim procjenama:

- povezanost procjena roditelja i razrednika
- povezanost procjena voditelja u prvom mjerenju
- povezanost procjena voditelja u drugom mjerenju

Sve navedene povezanosti su statistički značajne, a najstabilnije su one između dva voditelja u drugom mjerenju, odnosno na kraju Programa.

Navedeni rezultati o povezanostima procjena idu u prilog djeci kada njima važni drugi (roditelji, razrednici, voditelji) sude pozitivno o njihovom ponašanju. No, kada su sve slike o njima negativne, tada percepcija socijalne podrške biva svedena na minimum, a samopoštovanje koje izravno vezano za nju pada i ispod razine očekivanog za dob.

4.5. Međusobna povezanost percepcije socijalne podrške, socijalnih vještina, samokontrole i samopoštovanja kod djece uključene u Program

Ispitivanjem povezanosti svih navedenih varijabli nakon provedbe Programa **utvrđena je statistički značajna povezanost percepcije socijalne podrške i iskazivanja emocija, odnosno samokontrole.**

Taj podatak ide u prilog uvodnoj teoriji o tome kako jasno i burno iskazivanje emocija svjedoči o nedostatku podrške koju bi dijete koristilo u svakom stresnom momentu kada se osjeća nemoćno, nezaštićeno ili suviše jer tada najčešće reagira agresivno.

Po završetku programa pokazala se pozitivna i statistički značajna povezanost između

posjedovanja socijalnih vještina i samopoštovanja.

Dakle, bolje razvijene socijalne vještine dovesti će do bolje slike o sebi. Niže samopouzdanje imaju pojedinci koji ne posjeduju socijalne vještine.

5. Zaključci i sugestije

Evaluacija programa za školsku godinu 2002./2003. dovela je do sljedećih zaključaka :

1. DJECA UKLJUČENA U PROGRAM POKAZUJU NIŽE SAMOPOUZDANJE OD SVOJIH VRŠNJAKA KOJI NISU UKLJUČENI U PROGRAM A ISTE SU KRONOLOŠKE DOBI.
2. DJECA UKLJUČENA U PROGRAM IMAJU VEĆE POTEŠKOĆE U ISKAZIVANJU EMOCIJA NEGO ŠTO TO IMAJU NJIHOVI VRŠNJACI KOJI NISU BILI UKLJUČENI U PROGRAM. Važno je napomenuti kako se i jedni i drugi nalaze u pubertetskoj dobi.
3. DJECA UKLJUČENA U PROGRAM POKAZUJU RAZVIJENIJE SOCIJALNE VJEŠTINE OD VRŠNJAKA IZVAN PROGRAMA.
4. DJECA UKLJUČENA U PROGRAM, posebno je to vidljivo na kraju provedbe Programa PERCIPIRAJU VEĆU SOCIJALNU PODRŠKU U SVOJOJ OKOLINI NEGO ŠTO JU VIDE VRŠNJACI KOJI NISU UKLJUČENI U PROGRAM.
5. RAZREDNICI PROCJENJUJU KAKO JE KOD DJECE KOJA SU UKLJUČENA U PROGRAM DOŠLO DO PROMJENA U PONAŠANJU I NJIHOVOM ODNOSU PREMA OBVEZAMA NA KRAJU ŠKOLSKE GODINE.
6. SLIKA KOJU DJECA IMAJU O SEBI NAJVIŠE SE SLAŽE SA SLIKOM KOJU O NJIMA IMAJU NJIHOVI RODITELJI, A NAJMANJE SE SLAŽE SA SLIKOM KOJI O NJIMA IMAJU VODITELJI.
7. PROCJENE OBA VODITELJA SU MAKSIMALNO POVEZANE, VODITELJI SU JEDINSTVENI U SVOJOJ OCJENI PONAŠANJA DJECE I NA POČETKU I NA KRAJU PROGRAMA.

Temeljem navedenog zaključeno je da u promatranim segmentima Program ostvaruje svoje ciljeve, stoga je njegova daljnja provedba smisljena i opravdana.

Za nastavak Programa u narednoj školskoj godini date su sljedeće sugestije:

- na početku provedbe Programa mjeriti početno stanje u iskazivanju emocija, socijalnim vje-

štinama, samopoštovanju i percepciji socijalne podrške

- odrediti jasne i jednoznačne kriterije za uključivanje djece u skupine - **prije početka psihološkijskim testiranjem obraditi djecu** - sudionike Programa, te formirati skupine imajući u vidu kognitivni nivo, stupanj emocionalnog razvoja i nivo socijalizacije
- voditelje i dalje voditi kroz Program uz stalni supervizijski rad prema već postojećim programskim standardima
- **nastaviti intenzivnu komunikaciju s razrednicima i uključenim stručnim timovima**, uz kontinuirano informiranje o tijeku i postignućima skupnog i individualnog rada s učenicima kroz cjelokupno trajanje Programa
- **na satovima razredne zajednice posvetiti više pažnje poticanju i razvoju suradnje** kako bi se u ovoj djeci pomoglo u iskazivanju emocija, jačanju socijalne podrške i samopoštovanja
- u Program uvrstiti što više aktivnosti koje razvijaju suradnju i asertivno ponašanje
- **nastaviti s radom u skupinama** jer su oni jedini oblik podrške u ovoj kronološkoj dobi djece koji može utjecati na samopoštovanje i razvoj socijalnih vještina, **JEDINO TAKAV RAD IMA PREVENTIVNI KARAKTER**
- uputno je uvesti i rad s roditeljima kao potencijalni izvor veće socijalne podrške i kao najveći zaštitni faktor.

ZAKLJUČAK

Značaj postojanja i razvoja programa prevencije maloljetničke delinkvencije koji je dokazao svoju učinkovitost za zajednicu u kojoj se taj program primjenjuje nije potrebno posebno naglašavati, a kada se ta učinkovitost potvrđuje i na znanstvenoj razini postoji razlog više da se model i iskustva iz projekta «MPPI» prenesu i u druge sredine u kojima maloljetnička delinkvencija predstavlja problem.

Svaki program prevencije i/ili tretmana je jedan kompleksni sustav. Iz fizike nam je poznato da vrijeme ima tendenciju da putem entropije utječe na sve sustave, da slabi postojeće strukture, i napokon dovodi do raspada sustava. Ukoliko se to želi izbjeći, ili barem izbjegavati dok je postojanje sustava potrebno, potrebno je stalno ulagati energiju u očuvanje pojedinih segmenta sustava, kao i njegove cjeline. Također, potrebno je modificirati sustav tako da neprestano bude u mogućnosti odgovarati zahtjevima situacije u kojoj djeluje – sposob-

nost prilagodavanja promjenama je imperativ za kvalitetan sustav.

U ovom radu riječ je bila o jednom sustavu, zvanom program «Modifikacija ponašanja putem igre», koji ima vrlo specifičnu funkciju, tj. utječe na proces socijalizacije djece s poremećajima u ponašanju i prevenira maloljetničku delinkvenciju.

Međutim, treba imati na umu da je jedan od osnovnih ciljeva tog sustava, rad na modifikaciji ponašanja djeca uključene u grupni rad, neraskidivo vezan i uz druge faktore koji utječu na odgoj djeteta: utjecaj obitelji, škole i vršnjaka. Ukoliko se sa svim tim drugim faktorima odgoja ne radi na jednako isplaniran i intenzivan način kao što se radi i s djecom, teško da je moguće očekivati neke veće pozitivne pomake. Ovaj je program, koliko god bio opširan, te druge faktore odgoja mogao obuhvatiti samo jednim dijelom i na tome je potrebno raditi mnogo intenzivnije. Na kraju valja naglasiti da intenzivniji rad s osobama koje sudjeluju u procesu odgoja, i kojima je za to često potrebna dodatna edukacija, nije pitanje samo ovog programa, već je riječ o širem problemu na koji bi društvene institucije morale pronaći adekvatan odgovor.

LITERATURA

1. Bašić, J., Žižak, A. (1992): Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju. Socijalna zaštita. Zagreb, Zavod grada Zagreba za socijalni rad.
2. Buđanovac, N. (1997): Negativna afektivnost i samoprocjena poremećaja u ponašanju djece uključene u preventivni program «Modifikacija ponašanja putem igre». Diplomski rad. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
3. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (3rd ed., rev.). Washington, DC, American Psychiatric Association, 1987.
4. Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje - DSM - IV. Američka psihijatrijska udruga, Jastrebarsko, Naklada Slap, 1996.
5. Ivanković, Ž. M. (1995): «Bolje spriječiti nego liječiti» – MPPI – Modifikacija ponašanja putem igre, preventivni program rada s grupama djece osnovnoškolske dobi. Diplomski rad. Studij socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu.
6. Kratočski, P, Kratočsky, L. D. (1990): Juvenile delinquency. New Jersey, Englewood cliffs,.
7. Majerić, M. (1996): Prikaz preventivnog programa «Modifikacija ponašanja putem igre». Diplomski rad. Studij socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu
8. Novačić, S. (1997): Evaluacija uspjeha aktivnosti preventivnog programa rada grupe djece s poremećajem u

ponašanju MPPI, tijekom četiri godine odvijanja aktivnosti programa (1992 do 1996).

9. Reid, J.B. Patterson, G.R. (1991): The development of antisocial behaviour patterns in childhood and adolescence. *European Journal of Personality*, 5, 107-119.

10. Smetiško, D. (1996): Samoprocjena komunikacijskog značenja igre učenika uključenih u program MPPI. Diplomski rad. Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu

11. Tasić, D. (1994): Djetetov pojam o sebi i ispoljavanje poremećaja u ponašanju obzirom na odnos s roditeljima. Magistarski rad, Zagreb, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

12. Uzelac, S. (1989): Individualni socijalnopedagoški rad s učenikom izvan škole i porodice. Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i model pedagoškog tretmana (studijski projekt). Zagreb, Fakultet za defektologiju, 3-18.

PREVENTION OF CHILDREN BEHAVIOUR DISORDER "MODIFICATION OF BEHAVIOUR THROUGH PLAY" - IMAGERY OF PREVENTIVE PROGRAM AND RESULTS OF EVALUATION RESEARCHS

Summary

The preventive programme "Modification of behaviour through play", ("Modifikacija ponašanja putem igre", in further text «MPPI» Program) is first of all dedicated to work with children and young people, but also with their parents. «MPPI» Program is headed on detection, prevention and outside institutional treatment of elementary school children who express one or more shapes of behaviour disorders so as children who come from families with disorder relationship.

Main goal of «MPPI» program is to build an valuable system and attitude, using play as basic shape of work with children. Also, intention is to prevent and remove different models of unacceptable society behavior which contributes to beginning and progression of juvenile delinquency. «MPPI» program is organized as miscellany of different contents and methods which are assigned to lift the growing up quality and children's maturing, as well as creating the surrounding in which they can develop and usefully use their potentials on social and emotive plan and forming their personal attitude and values.

Realization of all program activities is systematically being conducted and evaluated with the goal of upkeeping quality, improvement and further program developing as MPPI-s modifications according to the needs of marked users group.

Accept continued monitoring there had been made some evaluation researches to fortify which are the effects and results by program realization on users-children and their parents. Second component includes resume review of investigation realized in «MPPI» program.

Key words: Program «MPPI», behavioural disorders, youth, prevention